

GÜÇLÜ BİR HUKUK DEVLETİ İÇİN ETİK, DEMOKRATİK, LAİK EĞİTİM SİSTEMİ VE EĞİTİM HUKUKU

FOR A STRONG STATE OF LAW ETHICS - DEMOCRATIC - LAIC
EDUCATION AND TRAINING LAW

Ferah GÜÇLÜ YILMAZ*

Özet: 21. yüzyılın bireyi, sorgulayıcı, akıl yürütme becerisi kazanmış, doğaya ve diğer insanlara karşı, sosyal sorumluluk bilinciyle hareket eden, özgür iradesiyle seçimler yaparak, hak ve özgürlüklerini aktif olarak kullanan bir kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. ‘Yurtta ve dünyada barış ilkesi’ için, sahip olunması gereken bu nitelikler, sadece kendi vatandaşı için değil, aynı zamanda tüm insanlar için yaşanılabılır bir dünya yaratmak adına önem taşımaktadır. Bu nedenle, ideolojilere, yerel ahlaka, dini inançlara ve kişilere göre değişmeyen, ‘insan onurunu’ temel alan felsefi etik, demokratik ve laik bir eğitim felsefesine ve eğitim sistemine gereksinim duyulmaktadır. Eğitim sisteminin amacı ‘doğru insanı, yetiştirmek’ olursa, ideolojilere, yerel ahlaka, dini inançlara ve kişilere göre değişen bir eğitim yaklaşımı söz konusu olacaktır. Oysa eğitim, evrensel değerlere göre biçimlendirilmiş, ‘doğru ya da nitelikli yetiştirmek’ amacını hedeflemelidir. Ancak bu eğitim anlayışı, ‘hukuk devletinin ve hukuk düzeninin’ temelini oluşturacak olan ‘birey’ in yetiştirilmesini sağlayacaktır. Aynı zamanda bireysel hak ve özgürlükler ancak, hukuk düzeni içinde korunabilir. Eğitim hukukunun korunduğu, felsefi etik, demokratik ve laik eğitim sistemi, bireylerin hoşgörü, saygı, özgür düşünce ve irade ilkelerini, kendi bireysel gelişimleri içinde yoğurarak, davranışlarına yansıtmalarına rehberlik edecektir. Bu yolla hukuk sistemi, sadece kuralların uygulandığı norm hukukundan çıkarılarak, içselleştirilmiş bir hukuka dönüştürülebilir.

Bu çalışmanın amacı; eğitim sistemlerinin geliştirilmesinde eğitim felsefelerinin önemine vurgu yaparak, eğitim açısından ‘doğru’ kavramını ve ‘bireyi doğru yetiştirmek’ amacını analiz etmektir. Aynı zamanda 21. yüzyılın çok kültürlü eğitim sistemleri içinde ‘birey, hukuk devleti, etik, demokratik, laik eğitim’ kavramları arasında, kurulması zorunlu görünen mantıksal ilişkiyi ortaya çıkararak, bu ilişkinin zedelenmesi durumunda oluşacak bireysel ve toplumsal sorunlara dikkat çekmektir. Çalışmada sunulan bilgi, açıklama ve yorumlar doğrultusunda, sonuç ve tartışma bölümünde eksikliklerin gideril-

¹ Dr., Eğitim Bilimleri, Eğitim Yönetimi ve Denetçiliği Anabilim Dalı, ferahgucluylmaz7@hotmail.com

mesine yönelik öneriler getirmektir. Bu çalışma, felsefenin çok yönlü ve sorgulayıcı bakış açısını kullanarak, güçlü bir hukuk devleti için etik, demokratik ve laik eğitim ile eğitim hukuku arasındaki karşılıklı ilişkiyi, çözümlene ve tartışma üzerine temellendirilmiştir. Eğitim sistemi açısından, bu kavramlar arasında mantıksal bir ilişki kurulamamasının, Türk Eğitim Sistemi'nde yarattığı sorunlar, betimsel bir yolla ortaya koyulmuş ve çözüm önerileri geliştirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Felsefi Etik, Demokratik, Laik Eğitim Sistemi, Eğitim Hukuku

Abstract: The overall objective of the education system is to educate "a good man in essence, word and action". Individuals with ethical values create secular and democratic civil society by respecting the principles of free thought-tolerance-to shed the kneading behavior in their personal development. Salvation of the future society depends on the existence of an educational system created with a rule of law and strengthened with universal ethical-democratic-secular values. Only by this way, legal norms may be removed from the legal system and converted to an internalized law. The aim of this study is to discuss how a debate is needed on the educational philosophy and system of an individual's upbringing at the foundation of the rule of law. For this purpose, 'the rule of law, individual, right, the right to train' concepts are being questioned and the importance of the 'democratic-secular ethics-based education philosophy and system' are emphasized. In line with the problems at the world of children and adolescents, education associating with law 'in the creation of a new generation and the development of a strong rule of law' responsibilities are defined. The method of research, from the philosophical point of view with a descriptive analysis using scientific and statistical data, reveals the relationship between 'ethics with a strong rule of law and democratic-secular education system'.

Keywords: Rule of Law, Education Law, Law and Philosophy of the Ethical-Democratic-Laic Education

Giriş

Genel anlamda eğitim, birey davranışlarında, kendi yaşantısı yoluyla ya da kasıtlı olarak istendik davranışlar geliştirme süreci¹ olarak tanımlanmaktadır. Birey toplum içinde yaşantısını sürdürürken, bir yandan kültürleme süreci içinde kendi kültürüne bağlı davranışlar sergilemekte, diğer yandan da kültürlenme sürecini yaşayarak gerek bireysel gerekse toplumsal yansımaları olan yeni kültür öğelerinin ortaya çıkmasına katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle eğitim bireyin, bilişsel ve duygusal yönlerini, kültürleme süreci içerisinde bilinçli, mak-

¹ Özcan Demirel, Eğitim Sözlüğü, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2012, s.42

satlı ve kasıtlı bir yolla,² toplum içinde şekillendirmektedir. Başka bir deyişle eğitim aracılığıyla bireye, içinde yaşadığı topluma ve zaman dilimine, sosyal, kültürel, politik, ekonomik, psikolojik ve daha birçok yönden uyum sağlamasına yardım edilmektedir. Bu yardım bireyin yetenek, tutum ve davranış biçimlerini, temel ilke ve değerler altında geliştirmesine yöneliktir. Eğitim bu amaçla, bireyi istendik yönde etkilemekte ve önceden saptanmış amaçlara uygun bilgi, beceri ve anlayışlarla donatmaktadır. Bu durumda eğitimin, toplumsallaşma, kültürleme, siyasallaşma ve ekonomik yetkinliğe ulaşma sürecinde, çok önemli işlevleri olan yaşamsal bir etkinlik olarak³ tanımlanması da mümkündür. Dolayısıyla eğitim, ülkenin siyasi yapılanmasından ve hükümetlerin siyasi kararlarından etkilenen bir mekanizma olarak, çok değişkenli bir yapıya sahiptir. Ancak nitelikli bir eğitim için, dönemlik siyasi politikalara göre değişmeyen, uzun vadede geçerli olacak, 'eğitim' kavramına genel bir perspektif kazandıracak eğitim felsefelerine ihtiyaç vardır. Eğitimin tanımında kullanılan, 'önceden saptanmış amaçlar' ve 'istendik yönde davranış geliştirme' ifadeleri arkasındaki, 'kime göre?' sorusu, benimsenen eğitim felsefelerine göre değişmektedir. Ayrıca bu soru başka soruları da peşinden sürüklemektedir. Örneğin; 'Eğitim bir amaç mı, yoksa bir araç mıdır? Eğitim bir amaçsa, '21. yüzyılın bireyi'nin yetiştirilmesinde, hangi ilke ve değerlerden yola çıkılmalıdır? Eğitim bir araç ise, hangi ilke ve değerlere hizmet edilecektir? Eğitim hem bir amaç hem de bir araç olarak ele alınacaksa, hangi temellere göre biçimlendirilmelidir?

Bu çalışmanın amacı; eğitim sistemlerinin geliştirilmesinde eğitim felsefelerinin önemini belirterek, eğitim açısından 'doğru' ve 'doğru yetiştirmek' kavramlarını analiz etmektir. Aynı zamanda 21. yüzyıl çok kültürlü eğitim sistemleri içinde 'birey', 'hukuk devleti', 'etik, demokratik, laik eğitim' kavramları arasında, kurulması zorunlu görülen mantıksal ilişkiyi ortaya çıkararak, bu ilişkinin zedelenmesi durumunda oluşacak bireysel ve toplumsal sorunlara dikkat çekmektir. Çalışmada sunulan bilgi, açıklama ve yorumlar doğrultusunda, sonuç ve tartışma bölümünde, eksikliklerin giderilmesine yönelik öneriler getirmektedir.

² Özcan Demirel, Öğretim İlke ve Yöntemleri Öğretme Sanatı, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2015, 21. Baskı, s.6

³ Yaşar Yavuz, Eğitim Bilimine Giriş, Dinozor Kitapevi, İzmir 2006, s.29

Bu çalışma, felsefenin çok yönlü ve sorgulayıcı bakış açısını kullanarak güçlü bir hukuk devleti için etik, demokratik ve laik eğitim ile eğitim hukuku arasındaki karşılıklı ilişkiyi çözümleme ve tartışma üzerine temellenen bir deneme yazısıdır. Buna göre; ilk olarak bir eğitim sisteminin belirlenmesinde, temel rolleri olan eğitim felsefelerinin tarihsel geçmişine bakılarak, eğitim felsefesi ve eğitim sistemi arasındaki ilişki ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Daha sonra, eğitim felsefesi ve eğitim sistemi açısından 'doğru', 'doğru yetiştirmek', 'birey', 'hukuk devleti', 'etik, demokratik, laik eğitim' ifadeleri, kavramsal bir analizle ele alınmıştır. Eğitim sistemi açısından, bu kavramlar arasında mantıksal bir ilişki kurulamamasının, Türk Eğitim Sistemi'nde yarattığı sorunlar, betimsel bir yolla ortaya koyulmuş ve çözüm önerileri geliştirilmiştir.

Eğitim Felsefelerinin Eğitim Sistemlerine Etkisi

Geçmişten günümüze, eğitimi etkileyen, temel bazı felsefi akımlardan söz edilmektedir. İlk olarak İdealizmin eğitimsel amacının, doğrunun arayıcısı olan öğrencilere, doğuştan getirdikleri yetilerinin farkına varmalarını sağlamak olduğunu görmekteyiz. Bu nedenle okul, öğrencilere büyük evreni anlama ve küçük evrenler arasında ilişki kurarak, kültürel mirası oluşturan değerleri öğretmelidir.⁴ İlk ve Ortaçağ'da yaygın olarak uygulanan Daimicilik'e (Perennializm) göre, evrensel insan doğasında, durağan (statik) bir eğitim programıyla ve öğretmen otoritesiyle, öncelikle Tanrı inancı ve din duygusu pekiştirilmeli, klasik kitaplardaki bilgiler aynen ezberletilmelidir.⁵ Çeşitli dönemlerde çok yaygın olarak kullanılan Özcülük (Essentializm) felsefesi, entelektüel klasik bilgilerin ve değerlerin, düzen ve disiplin içinde, eğitim yoluyla aktarılmasını amaçlamaktadır. Batı dünyasını en çok etkileyen felsefe disiplinlerinden biri olarak Gerçekçilik (Realizm), gerçek varlığa ait bilgilerle donatılmış insan aklını geliştirmeyi ve bireylerin kimliklerini rasyonel bir biçimde ortaya

⁴ Gerald I. Gutek, Eğitimde Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar. Çeviri: Doç . Dr. Nesrin Kale. Ankara 2014, Ütopya Yayınevi, 3. Baskı, s.27

⁵ Aydın Yaka, Eğitim Bilimine Giriş: Eğitimin Felsefi Temelleri. İzmir 2006, Dinazor Kitabevi. 1. Baskı, s 78

koymaları için eğitilmeleri gerektiğini öne sürmektedir.⁶ Birçok farklı bakışı içine alan Doğacılık (Natüralizm) akımına göre eğitim, çevreyle kurulacak duyuşsal etkileşime ve öğrencinin öğrenme biçimine göre yapılandırılmalıdır. Amerikan eğitim sisteminin en önemli yapı taşı olan Faydacılık (Pragmatizm) 'ın eğitim hedefi, içsel disiplini geliştirerek, zihinsel deneyimleri arttırmak ve deneyim ile davranış arasında bireyde özgü anlamlı bütünlük oluşturmaktır. 20. yüzyıl' da geleneksel eğitime bir eleştiri olarak ortaya çıkan ve Amerikan ilerici hareketinin, sosyal reform rüzgârıyla filizlenen İlerlemecilik (Progressivizm) anlayışı, her insanın doğasının farklı olduğunu savunmaktadır.⁷ Öğrenci merkezli bir eğitimle, işbirliğine dayalı bedensel, zihinsel ve sosyal becerilerin kazandırıldığı bir eğitim anlayışını vurgulamaktadır. Bu yaklaşıma göre eğitim yaşama hazırlık değil, yaşamın ta kendisidir.⁸ 20. yüzyıl 'ı etkileyen bir başka akım olan Varoluşçuluk (Egzistansiyalizm) akımı, grup merkezli eğitim yerine, özgür seçimlerle biçimlendirilen bireysel sorumluluğun önünü açan, bir eğitim sistemini amaçlamaktadır.⁹ 1950'lerden sonra ortaya çıkan Yeniden Kurmacılık (Reconstructionizm) yaklaşımı ise, yeni kuşaklara, öğrenci merkezli öğretimle, yeni değerleri, bilgileri, becerileri ve davranış şekillerini kazandırmaktadır.¹⁰

Eğitim felsefeleri, belirli etik ilke ve değerler üzerinde yükselirler. Bu ilke ve değerler, eğitim sistemlerini, amaçları, okulları, öğretmen ve öğrencilerin tutum ve davranışlarını biçimlendiren yapıdadırlar. Yukarıda sözü edilen eğitim felsefelerinin genel anlamda dayandığı ilke ve değerleri aşağıdaki gibi çözümleyerek, değerlendirebiliriz.

⁶ Aydın Yaka, Eğitim Bilimine Giriş: Eğitimin Felsefi Temelleri. İzmir 2006, Dinazor Kitabevi. 1. Baskı, ss.79-81

⁷ Gerald I. Gutek, Eğitimde Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar. Çeviri: Doç Dr. Nesrin Kale. Ankara 2014, Ütopya Yayınevi, 3. Baskı, s.324

⁸ Aydın Yaka, Eğitim Bilimine Giriş: Eğitimin Felsefi Temelleri. İzmir 2006, Dinazor Kitabevi. 1. Baskı, s. 81

⁹ Gerald I. Gutek, Eğitimde Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar. Çeviri: Doç Dr. Nesrin Kale. Ankara 2014, Ütopya Yayınevi, 3. Baskı, ss.133-136

¹⁰ Aydın Yaka, Eğitim Bilimine Giriş: Eğitimin Felsefi Temelleri. İzmir 2006, Dinazor Kitabevi. 1. Baskı, ss. 82-83

Tablo 1. Başlıca Eğitim Felsefelerinin Dayandığı İlke ve Değerler

Eğitim Felsefeleri	İlkeler	Öne Çıkan Değerler
İdealizm	Akılda bulunan evrensel gerçeklerin ortaya çıkarılması, ideal toplumun kurulması	Kültürel mirasa sahip çıkma İdeal olanı özünde, sözünde, davranışında gösterme
Esasicilik / Özcülük (Essentializm)	Klasik bilgiler aktarılması Bilginin uygulanması değil, teorik olarak bilinmesi	Bilgilerin tekrarlanması, aynen öğrenilmesi Klasik bilgilere göre bireyler yetiştirme
Gerçekçilik (Realizm)	İnsan aklının geliştirilmesi Nesnel gerçekliği açıklayan farklı bilgi alanlarının öğretilmesi	Ahlaki eylem ve davranışları ortak ölçütler temelinde akıl yoluyla değerlendirme
Doğalcılık (Natüralizm)	İnsan doğasının farklılığına uygun ihtiyaçlara göre eğitim verilmesi	Bireylerin içgüdüleri, duyguları aracılığıyla çevresel etkileşim içinde değerleri öğrenmesi
Faydacılık (Pragmatizm)	Yaşamda işe yarayacak bilgilerin, okulda problem çözüme teknikleriyle öğretilmesi	Bireysel deneyimleri, yaşantılarla birleştirme, kolektif ruhu yakalama
Varoluşçuluk (Egzistansiyalizm)	Bireyselliğin ön plana çıkarılması, Özgür tercihlerle oluşturulmuş eğitim verilmesi	Kişileri özgürleştirerek, bireysel sorumluluğu ve ahlaki gelişime
Yeniden Kurmacılık (Reconstruction-ism)	İnsanı, var olan toplumsal, siyasi, ekonomik vb. sorunları çözebilecek şekilde yetiştirilmesi için bireysel deneyimlerin artırılması	Toplumu yeniden yapılandıran, yeni değerleri geliştirme ve benimsetme Yeni bilgiler üretme
İlerlemecilik (Progressivizm)	İnsan doğasının farklılığının kabul edilmesi Demokratik bir eğitim içinde, yaratıcı ve işbirlikli öğrenme yoluyla, uygulamalı eğitim verilmesi	Her öğreneni değerli görme ve öğrenebileceğini kabul etme Evrensel ahlaki ilkeler ve küresel vatandaşlık bilinci kazandırma İçsel disiplini sağlamış demokratik birey yetiştirme Bilginin değişebilir ve geliştirilebilir olduğunu kabul etme

Eğitimi felsefi bir temele oturtmak, tüm eğitim sistemini bu temele göre belirlemek ve bu yapıya ruhunu veren mesleki etik değerleri geliştirerek, bütünsel bir örgütlenmeyi var etmek, elbette zordur. Tarihsel devinimler göstermiştir ki, eğitim süreci her zaman ideolojilerden, siyasi yapılanmalardan, ekonomik eğilimlerden, kültürel yapılardan ve daha birçok öğeden etkilenmektedir. Sözelimi ideolojiler, modern

ulus devletin ortaya çıkışından itibaren, belirli bir insan modelini ya da belirli bir inançla şekillenen politikaları hayata geçirmek için, medya ve okulları kullanmaktadır.¹¹ Liberalizm, sosyalizm ya da karma ekonomi gibi ekonomik sistemler de, insan yetiştirme sanatının ticari yönünü etkilemekte ve arzu ettiği çalışan, yönetici, ara elemanın kimliğini ve niteliğini, öz çıkarları doğrultusunda yönlendirmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Campbell' e (1995) göre, toplumdaki farklı kesimlerin eğitimden beklentilerinin de farklı olması, eğitim kurumlarının yapısını ve örgütlenmesini karmaşık ve esnek hale getirmektedir. Hatta eğitim yöneticileri üzerinde, değişik baskı gruplarının oluşturduğu etkileme gücü ve eğitimin ülke çapına yayılmış olması da bu karışıklığı pekiştirmektedir.¹² Geçmişten günümüze Türk Eğitim Sistemi de tüm bu unsurlardan etkilenmiştir. Genel olarak eğitim sistemimizi, İslamiyet öncesi, İslamiyet'in kabulü ve Cumhuriyet sonrası gibi dönemlerde ele alınmaktadır. Bu dönemler arasında, eğitim anlayışları açısından, bazı farklılıklar görülse de, Çin, Hint, Fars, İslam, Yunan, Latin, Anadolu ve Mısır uygarlıklarının izleri görülmektedir. Farabi, İbni Sina, Gazali ve İbni Rüşd gibi düşünürlerin de, eğitim felsefemizin gelişiminde büyük etkisi olmuştur. Sözelimi Farabi, İslamiyet ile Antik Yunan Felsefesini sentezlemiştir. Ona göre öğretim; kuramsal bilgi ve erdemlerin aktarılması, eğitim ise; ahlaki ve sanatsal erdemlerin kazandırılması olarak tanımlanmıştır.¹³ İbni Sina, eğitimin doğumdan itibaren başlayan doğal bir süreç olduğuna dikkat çekmiştir. Eğitimin, düşünce, mesleki ve ahlaki eğitim olarak üç temelde verilmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁴ Gazali ise, eğitim kavramını, ilmi, dini ve mesleki becerilerin öğretilmesi olarak görmektedir. Osmanlı Devleti'nin eğitim politikaları da, Türk Eğitim Sistemi'nde önemli izler bırakmıştır. Neredeyse her mahalleye kurulan mektepler, halkın din eğitimini, ezbere dayalı olarak gerçekleştirmiştir. Ancak, şehzadelerin ve devşirme yöntemiyle seçilenlerin eğitimi için, özel kurumlar oluşturulmuştur. Bu kurumlar, İslam dini, İslam hukuku ve Arapça öğretimi yapan 'ge-

¹¹ Gerald I. Gutek, Eğitimde Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar. Çeviri: Doç Dr. Nesrin Kale. Ankara 2014, Ütopya Yayınevi, 3. Baskı, ss.352-353

¹² Yahya K. Kaya, Eğitim Yönetimi Kuram ve Türkiye'deki Uygulama, Bilim Yayıncılık. Ankara 1999, 7. Baskı, ss. 45-46.

¹³ Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, Pegem Yayınevi, Ankara, 2015, 28. Baskı, s. 14-15, Veysel Sönmez, Eğitim Felsefesi, Anı Yayıncılık, Ankara 1994, 11. Baskı s 155

¹⁴ Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, Pegem Yayınevi, Ankara, 2015, 28. Baskı, s. 25

nel medreseler’ ve çeşitli derecelerde olmak üzere edebiyat, ilahiyat, hukuk, tıp, matematik, doğa bilimleri vb. gibi dallarda uzmanlaşan ‘ihtisas medreseleri’ dir.¹⁵ Medreselerde, 16. yüzyıl’ ın sonuna kadar geometri, astronomi, felsefe, tarih, coğrafya, dilbilgisi gibi ilmi, kelam, fıkıh gibi dini dersler, birlikte verilmiştir. 17. ve 19. yüzyıllar arasında İslami derslerin ağırlığının artmasıyla eğitim anlayışında, ‘Din Felsefesi ve Skolastik Düşünce’ odağında geliştirilen bir felsefi bakış egemen olmuştur.¹⁶ Dönemin en önemli felsefi yaklaşımları olan Essasicilik ve Daimicilik, eğitimi şekillendirmiştir. 19. yüzyıl’ da Tanzimat, I. ve II. Meşruiyet dönemlerinde, eğitimin halka indirilerek, bilimsel bilgilerin işlendiği yeni bir eğitim sistemi kurulmaya çalışıldıysa da, toplumun yaşam biçimi, sosyal değerleri ve normlarıyla paralellik gösteremediği için amacına ulaşamamıştır. Cumhuriyet döneminde eğitim adına yapılan uygulamaların temel amacı, Osmanlı Devleti’nden kalan birçok okul türünü içinde barındıran sisteme, bütünlük kazandırmak ve Kemalizm temelinde bir eğitim felsefesi geliştirmektir. Bu felsefenin temel dayanakları, İlerlemecilik, Faydacılık, Olguculuk, İşlevselcilik, İnsancılık, Gerçekçilik, Akılcılık gibi yaklaşımlardır.¹⁷ Türk Eğitim tarihinde İsmail Hakkı Tonguç, Rauf İnan ve Hasan Ali Yücel’in önderliklerinde yeni bir eğitim hareketi başlatılmıştır. Bu hareketin, ‘nasıl bir insan yetiştirmek istiyoruz?’ sorusuna cevabı şu şekilde olmuştur: ‘Sorgulayıcı, geliştirici, üretken bir bakış açısına sahip, evren ve doğa olayları karşısında akılcı davranan, toplumsal ve ekonomik yaşamda verimli, doğuştan getirdiği yeterliliklerini işe koşan, insani değerlere sahip olarak var olmayı başarabilen birey’.

17 Nisan 1940 tarihli ve 3803 sayılı yasa ile dönemin Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel tarafından kurulan ‘Köy Enstitüleri’nde, ‘tam donanımlı birey’ yetiştirmek için, teorik ve pratik eğitim birlikte verilmiştir. Köy Enstitüleri modeli günümüzde, probleme dayalı öğrenme modeline ve Avrupa Birliği’nin mesleki eğitim alanında başlattığı, Leonardo Da Vinci sistemine çok benzemektedir. 1950 yılında Londra’da toplanan ‘Asyalı Öğrenciler Konseyi’ toplantısında konuşan UNESCO başkanı, Köy Enstitüleri’nden, “bütün gelişmekte olan ülkelere ör-

¹⁵ Yekta Demiralp, Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500).Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1997.

¹⁶ Veysel Sönmez, Eğitim Felsefesi, Anı Yayıncılık, Ankara 2012, 11. Baskı ss 166-168.

¹⁷ Veysel Sönmez, Eğitim Felsefesi, Anı Yayıncılık, Ankara 2012, 11. Baskı, s 175-176.

nek olacak bir eğitim sistemi' olarak söz etmektedir. Ayrıca Birleşmiş Milletler eğitim dairesinde, Köy Enstitüleri ile ilgili birçok belgenin ve dokümanın olduğunu, tüm dünya ülkelerine örnek gösterildiğini vurgulamaktadır.¹⁸ Ancak cumhuriyet dönemin toplumsal yaşamı, köylülerin topaklaştırılmasına ve karma eğitime karşı çıkanlar, ahlaki veya dini değerlerin yok edildiğini, kutsal zevklerden mahrum insanlar yetiştirildiğini¹⁹ iddia edenler, bu okulların kapatılmasını istemiş ve desteklemişlerdir. 1950'lere kadar kendimize özgü geliştirdiğimiz bu eğitim sistemi, eğitime yön vermek isteyen politikacıların tamamen kaldırma ve yeni baştan düzenleme eğilimleri ile eğitim bilimcilerin eksikliklerini tamamlama, yanlışlarını düzeltme eğilimleri arasında hep bir çekişmeye konu olmuştur. Günümüzde dahi, politikacılar ve eğitim bilimcilerin, eğitimden beklentiler konusunda bir uzlaşma içinde olduklarını söylemek zordur. Eğitim sistemimiz, Amerikan Eğitim Sistemi'nin Faydacılık, Avrupa Birliği'nin Yapılandırmacılık yaklaşımlarının temelinde, bütünlüğü olamayan, kısır ve eksik bir felsefi yaklaşıma dayandırılmıştır. Eğitim sistemimizde, özellikle yakın zamanda, ardı ardına yapılan değişiklikler, sosyal adalet ve liyakatin göz ardı edildiği görevlendirmeler, eylemlerimize bir değer katan, 'doğru ve iyi' olana göre hareket etmediğimizi göstermektedir. Eğitim sisteminde siyasi görüşlere göre yapılan değişiklikler, eğitimi bir bütün olarak algılayamadığımızı göstermektedir. Hatta bilimsel verilerden çok, sağ ya da sol görüşlü bireylerin öznel yorumlarıyla hareket edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Dahası, eğitim sistemimizin 'eğitim uzmanlarınca' değil, daha çok bu öznel yorumları yapan veya kulak veren 'politikacılarca' şekillendirildiğini de söyleyebiliriz. Politikacılar eğitimin tam da merkezine yerleşmiştir. Oysa Türk Eğitim Tarihi düşünsel, örgütsel, yönetsel ve uygulama anlamında oldukça geniş bir bilgi ve deneyime sahip bulunmaktadır.²⁰ Bugün, günlük siyasetin üstünde, felsefi bir yaklaşımla oluşturulan, çağın eğitimsel değerlerine uygun, bilimsel veriler, toplumsal yapı, konjonktürel değişkenler göz

¹⁸ İbrahim Ortaş, "Ülkemizin kaçırdığı en büyük eğitim projesi: Köy enstitüleri", Pivolka 2005, Yıl: 4 Sayı:17, ss.3- 5, www.elyadal.org adresinden 06.09.2016 erişim tarihinde alınmıştır.

¹⁹ Yalçın Kaya, . Köy Enstitüleri "Antigone'den Mızraklı İlmihal'e. Tıglat Matbaacılık, İstanbul 2001, Cilt 2, ss 199, 201, 206, 208.

²⁰ Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, Alfa Yayınları, İstanbul 2001,8. Baskı, ss 437-438.

önünde bulundurulacak belirlenen ve iktidarlara göre değişmeyen, felsefi etiğe, demokratik, laik 'Eğitim Politikaları' na duyulan ihtiyaç daha çok öne çıkmaktadır.

T. Kuhn, kabul görmüş inançlar bütününe veya sorunların nasıl anlaşılması gerektiğine ilişkin hemfikir olan geleneklere 'paradigma (değerler dizisi)' adını vermektedir. Paradigmalar bilim insanlarına nasıl bir yöntem izleyeceklerini belirlemelerine yardımcı olmaktadır.²¹ Bu bir bakış açısıdır. Ona göre, sisteme bakışımızı yansıttığımız paradigmalardan değişimi, öğrenmek istediklerimize yaklaşımımızı ve ürettiklerimizi de değiştirmektedir. Görünen odur ki yeni yüzyılın eğitim anlayışında, eğitime ilişkin paradigmalardan ve değerler dizisi, dönüşüme uğramıştır. Eğitim alanında Avrupa Birliği'nin yeni paradigması, üye ülkelere eğitim alanında belli bir modeli uygulama zorunluluğundan çok, kendi sosyo-ekonomik yapılarına uygun düzenlemeler yapma konusunda serbestlik tanımıştır. Ayrıca, Avrupa Birliği, üye ülkelerin ulusal eğitim sistemlerinin bütünleştirilmesinden ziyade uyumlulaştırılmasını amaçlamaktadır.²² Ekonomik ve siyasi bütünleşmenin bir gereği olarak, Avrupa Birliği'nin eğitim politikası, çok dilli, çok kültürlü ama yaşam alanında ortak değerlere sahip 'Avrupa vatandaşı' yetiştirme olarak tanımlanmıştır.²³ Dolayısıyla eğitimde bu yeni paradigmanın yeni değerleri; herkes için eşitlik, adalet ve özgürlük isteyebilen, evrensel etik değerlere sahip ve her türlü insan hakları ihlallerine duyarlı, hukukun üstünlüğüne, savunma hakkının gerekliliğine inanan bireyin yetiştirilmesidir. Devletin daha güçlü bir şekilde varlığını sürdürmesi, toplumun birlik beraberlik içinde hareket ederek, kendi sorunlarını çözebilen bir yapıya kavuşması, herkesin düşüncelerini özgürce ifade edebileceği demokratik ortamın korunması ve bireyin sahip olduğu hakları hukuk sistemi içinde kalarak savunmayı öğrenmesi için, eğitim sistemi evrensel ilkelerle düzenlenmelidir. Çağdaş devlet ve modern bir ulus olma yolunda, demokratik, laik ve hukuk devletinin korunması gerekmektedir. Günümüzde, demok-

²¹ Bilal Güneş, "Paradigma Kavramı Işığında Bilimsel Devrimlerin Yapısı ve Bilim Savaşları", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Ankara, 2003 Cilt:1, Sayı:1, ss.26-31

²² Gökhan Tuzcu (2002). "Avrupa Birliği Geçiş Sürecinde Türk Eğitiminin Planlanması", *Milli Eğitim Dergisi*, ss.155-156

²³ Mustafa Sağlam, Fatma Özüdoğru, Funda Çıray, "Avrupa Birliği Eğitim Politikaları ve Türk Eğitim Sistemine Etkileri", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, Aralık 2011, Cilt VIII, Sayı:1, s.91

ratik, laik ve hukuk devletinin teminatı için, 'nasıl bir birey yetiştirmeliyiz?' sorusuna verdiğimiz cevaplar arasında şu niteliklere sahip bireyler aklımıza gelmelidir:

- Evrensel etik değerlere sahip birey,
- Demokratik birey,
- İnsan haklarına saygılı birey,
- Laik birey,
- Hukuk düzeninin temsilcisi birey,
- Doğa, toplum ve çevre sorunlarına duyarlı, aktif birey,
- Bilgi, beceri, hizmet üreten ekonomik birey.

Çağdaş bir toplumsal düzenin geliştirilmesinde eğitim, en önemli sosyal kurumlardan biridir. Eğitimin çağdaşlaşması, modernleşmesi, kapsamlı ve tutarlı bir eğitim sisteminin geliştirilmesine bağlıdır. Böyle bir eğitim sisteminin planlanması ilk olarak; eğitimin amacı, kapsamı, öğretme yöntem ve teknikleri, ölçme, değerlendirme ilke ve yöntemleri, eğitimde rolü olan kişilerin görev ve sorumlulukları gibi alanlarda, felsefi bir yaklaşıma sahip olmayı gerektirmektedir. Bu felsefi yaklaşım eğitimi, bir sistem olarak, dolayısıyla bir bütün olarak algılamaya yardımcı olacaktır. İkinci olarak, çağdaş bir eğitim sisteminin kurulmasında eğitim felsefecileri ile eğitim bilimleri uzmanları ve uygulayıcıları birlikte hareket etmelidir. Çünkü Eğitim Felsefesi; 'Kim, neden, nerede, ne kadar süreyle, nasıl eğitilmeli ve değerlendirilmelidir?' gibi sorularla, sisteme yön veren temel ilkelerin belirlenmesini sağlamaktadır. Eğitim Bilimleri ise; 'Kime, nerede, ne oranda ihtiyaç vardır? Mesleklere ilişkin yeterlilikler nelerdir? Eğitim görevlilerinin görev tanımları nasıldır? Eğitim görevlilerini nasıl yetiştirmekte ve nasıl geliştirmekteyiz? Eğitimimizi hangi ölçütlere göre değerlendirmekteyiz?' gibi sorularla, eğitimle ilgili varolan durumu ortaya koymaktadır. Felsefi bakış, eğitime bütünsel, eleştirel, kapsamlı bir yaklaşım sağlayarak, geleceği öngörmemizi sağlamaktadır. Bu nedenle felsefi bakış, soruları 'Mesleklere ilişkin yeterlilik alanları neler olmalıdır? Eğitim görevlilerinin, görev tanımları nasıl olmalıdır? Eğitim görevlilerini nasıl yetiştirmeli ve nasıl geliştirmeliyiz? Eğitimimizi hangi ölçütlere göre değerlendirmeliyiz?' şeklinde sorarak, olması ge-

rekenleri görmemize ve varolan durumu geliştirmemize önderlik etmektedir. Eğitim Felsefesi, eğitim sürecinin amaç, içerik, süreç ve çıktılarının nasıl oluşturulacağı, işleneceği ve değerlendirileceğine ilişkin disiplinler arası bir eşgüdüm sağlamaktadır.²⁴ Eğitim Felsefesi; Eğitim Politikaları, Eğitim Programları, Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme, Öğretmen Yetiştirme, Eğitim Yönetimi, Eğitim Denetimi gibi eğitim bilimi dallarına yön vermektedir. Bir eğitim felsefemiz olmadan, ülkemiz koşullarına uygun ve aynı zamanda evrensel değerleri yakalamış bir eğitim sistemi geliştirmemiz mümkün görünmemektedir. Ayrıca, bir eğitim felsefemiz olmadan Okul Geliştirme, Kurumsal Kültür Yaratma, Meslek Etik İlkelerini Geliştirme, Kurumsal Etkililik, Eğitimde Liderlik, Yönetici Atama, Personel Değerlendirme gibi eğitim uygulamalarında arzulanan başarıyı ya da etkililiği yakalamamızda, rastlantıya bırakılmış olacaktır. Eğitim felsefesi, eğitim planlayıcıları ve uygulayıcıları açısından yönlendirici bir öğretimdir.²⁵ Eğitime ilişkin felsefi bakışımız, eğitimin genel ve özel amaçlarının belirlenmesini, öğretmen stratejilerinin geliştirilmesini, öğrenci, öğretmen, yönetici, okul değerlendirme ilkelerinin oluşturulmasını sağlayan temel bir belirleyicidir. Eğitim sistemiyle ulaşmak istediğimiz vizyonun geliştirilmesinde, eğitim örgütlerinin misyonlarının belirlenmesinde, eğitimsel amaçların ve kazanımların saptanmasında uzmanlık bilgisinin üstünde, daha bütünsel ve ileri görüşlü bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Bu nedenlerle eğitim felsefesi ve eğitim bilimleri, bir bütünün ayrılmaz parçaları durumundadır. Biri olmadan diğeriyle yola çıkmak, eksik ve sorunlar yaratabilecek uygulamalara yol açacaktır. O halde şimdi, eğitim felsefesi açısından, 'doğru' ve 'doğru yetiştirmek' kavramlarını, nasıl ele almamız gerektiğini değerlendirebiliriz.

Eğitim Felsefesi Açısından 'Doğru' ve 'Doğru Yetiştirmek' Kavramları

Eğitim, sistemli ve planlı bir şekilde okul çağında başlamaktadır. Çoğu ülkede çocuğun okulda geçirdiği süre, evde geçirdiği süreden

²⁴ Turan A. Erkiç, Felsefi Akımlar ve Eğitim Felsefesi Akımları, Boyacı, A. (Editör) Eğitim Sosyolojisi ve Felsefesi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Yayını, No: 973, Eskişehir 2008, s.3

²⁵ Saffet Bilhan, "Eğitim Felsefesi" Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, No:164 Ankara 1991

daha fazladır. Ancak öğrencilerin okulda geçirdikleri süre ile öğrenme başarısı arasında, anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Akademik başarı, okulda geçirilen sürenin nitelikli hale gelmesine, okula devam oranına, topluma uyuma ve sosyalleşmeye bağlı olarak artmaktadır.²⁶ Nitekim çocukların suça sürüklenmesinde en önemli nedenler arasında topluma uyum sorunları, başarısızlık, okula devamsızlık ve akran gruplarının etkisi yer almaktadır.²⁷ Eğitim yoluyla, öğrencilerin doğuştan getirdikleri donatıları geliştirilmekte, bilgi ya da beceriler kazanarak ve üreterek, mesleki bir yeterlilik kazanmaları sağlanmaktadır. Ayrıca, öğrencilerin hayata dair değerler ve anlamlar yüklemelerine, evrensel ahlaki ilkeleri özümsemelerine rehberlik edilmektedir. Etik açıdan ideal olan eğitimin tüm bu sorumlulukları üstlenmesidir.²⁸ O halde eğitim kavramına bu bütünselliği sağlayacak olan temel özellik, ahlaki anlayış mı yoksa evrensel etik ilkeler mi olmalıdır?

Frolov'a (1997) göre ahlak, toplumun gereksinim ve çıkarları doğrultusunda, alışkanlık, gelenek ve törelerinin gücüyle, kendiliğinden genel kabul görerek biçimlenen, yasaklamaları ve değerlendirmelerini kapsamaktadır.²⁹ Etik (Felsefi Etik veya Ahlak Felsefesi) ise, insan eylemlerini değerlendirirken, 'iyi ya da doğru' sonucuna ulaşabilmek için, temel ölçüt olarak 'evrensel ahlaki ilkeleri' kullanmaktadır. Buradaki 'evrensel' kavramının anlamı, herkes tarafından kabul edilmesi veya geçerli olması değil, her insanın ve bütün insanların görmesi ve göstermesi gereken muamele³⁰dir. Bu yönüyle ahlak; kişisel ya da toplumsal, diğer taraftan felsefi etik ise; evrensel değerler ve doğrular üzerinde, eylemlerimizi açıklamaya ve değerlendirmeye çalışmaktadır.³¹ Bir bilgi dalı olarak etik, eylemi yapan ile eylem arasındaki iliş-

²⁶ Feyyat Gökçe, "Öğretmen ve Velilerin, Öğrencilerin Okulda Geçirdikleri Zaman, Ders ve Dinlenme Süreleri ile Tatiller ve Okul Dönemleri Konusundaki Görüşleri", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, Ankara 2012, Güz/12(4), ss 2541-2560

²⁷ Sevda Uluğtekin, *Hükümlü Çocuk ve Yeniden Toplumsallaşma*, Bizim Büro Basımevi, Ankara 1991, ss 40-47

²⁸ Ray Billington, *Felsefeyi Yaşamak*. (Çev. A. Yılmaz). Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2. Baskı 2011, s 393.

²⁹ İnalet Aydın, *Eğitim ve Öğretimde Etik*, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2016, 8. Baskı, s 14

³⁰ İoanna Kuçuradi, "Etik ve Etikler", *Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi*, Ankara 2003, Sayı 423, s 7.

³¹ Ahmet Aslan, *Felsefeye Giriş*. Adres Yayınları, Ankara 2013, 16. Baskı, s 118-120.

kiyi felsefi olarak ele alan, tüm mesleki etik ilkelerin üstünde, ortak payda konumunda olan 'felsefi etik' i³² işaret etmektedir. Felsefi etik, eğitim sistemine ruh veren mesleki etik ilkeleri, eğitim örgütlerinin işleyişini, eğitim ortamlarının düzenlenişini, sosyal etkinliklerin yürütülmesini ve yönetici, öğretmen, öğrenci, veli, çevre ilişkilerinin dayandığı temel ilkeleri belirlemektedir. Felsefi etik, evrensel bir etik durumu oluşturmanın asgari koşullarını normlara göre değil, en büyük değer olan 'insan onuruna'³³ göre belirlememizi sağlamaktadır. Felsefi etik, hem 'ahlaki olanı ya da eylemi ve değerleri' betimlemekte ve bu eylem ya da değerlerin neler olduğuna ilişkin bilgi vermekte, hem de bireysel sorumluluklar veya kişilerarası ilişkiler söz konusu olduğunda karar verici, dönüştürücü ve buyurucu olmaktadır.³⁴ Tüm eğitim sistemine hâkim olması gereken bakış 'ahlak' temelli olursa, 'doğru' kavramı da, 'doğru yetiştirmek' eylemi de, toplumsal ya da kişisel yaklaşımlara göre öznel anlamlar kazanacaktır. Olması gerektiği gibi bu bakış, etik temelli olursa, 'doğru' kavramı da, 'doğru yetiştirmek' eylemi de, evrensel, insani ilke ve değerler ışığında eğitim uygulamalarına yön verecektir. Bu durumda ahlak, 'doğru ve doğru yetiştirmek' kavramlarını özel, bireysel ve farklı çözümlerle ele alacaktır. Etik ise 'doğru ve doğru yetiştirmek' kavramlarını önce teorik ve epistemolojik olarak ele alarak, uygulamada karşılaşılan sorunlara 'herkes için, her yerde, her zaman' geçerli olabilecek, kavramsal bilgi kaynaklı bir bakış geliştirmeye çalışacaktır. 'Doğru eylem nedir?' sorusuna epistemolojik yaklaşımı olmayan bir bireyin, 'doğru yetiştirmek nasıl olur?' sorusuna cevabı her olay için farklı olacaktır. Çünkü belirli, somut ve eşsiz olan durumlara ilişkin bireyin fikri ve eylemi, ya o an geçerli veya her durumda değişebilir normlara ya da duygularına göre farklılık gösterecektir. Bu durumda, toplumun diğer bireyleri üzerinde 'sosyal adalet' anlayışı da zedelenmiş olacaktır. Eğitimcilerin, eğitimle ilgili, 'doğru olana' ve 'doğru yetiştirme' ye ilişkin bildikleri veya bilgi-

³² Betül Çotuksöken, "Felsefe Açısından Etik: Tanımlar- Sınırlar", *Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi*, Ankara 2003, Sayı 423, s. 13.

³³ İoanna Kuçuradi, "Felsefe ve Etik". Yunus Aran Birlikteliği Konferansı, İstanbul 2004, <http://www.yunusaran.org/felsefe-ve-etik>, adresinden 26.09.2016 erişim tarihinde alınmıştır.

³⁴ Betül Çotuksöken, "Felsefe Açısından Etik: Tanımlar- Sınırlar", *Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi*, Ankara 2003, Sayı 423, s. 14.

leri, dini veya siyasi görüşlerinden bağımsız, evrensel nitelikte olmak zorundadır. Peki, bu mümkün müdür?

Kant'a göre, teorik akıl nedensellik kategorisine göre, pratik akıl ise insansal çatışmaları düzenleyici ilkelerle hareket etmektedir. Başka bir deyişle teorik etik, bireyin 'doğru' nesnesine bakışını, 'doğru davranış' değerlendirme ölçütlerini, pratik etik ise düşünce de var olan bu bilginin günlük yaşama nasıl uygulandığını, tutum ve davranışlara nasıl yansıdığını göstermektedir. Bu nedenle bir kişinin ya da bir eylemin doğru değerlendirilmesi, 'doğru' kavramına ait bilginin, 'herkesçe kabul edilen' ve 'herkes için isteyebileceği' olarak evrenselleştirilmesine bağlıdır. Dolayısıyla 'doğru yetiştirmek', ödev ve normlara uygun davranmak değil, ödevden doğan değerlere uygun davranmakla gerçekleşecektir.³⁵ Sözelimi bir eğitimci veya eğitim yöneticisi, eğitim işlerini yönetmeliklere uygun yapması gerektiğini düşündüğünde ve yaptığıda mı etik davranmış olur, yoksa işinin gereklerini yerine getirirken, vicdanı ya da iyi niyeti doğrultusunda insan haklarını gözeterek ve insan onuruna saygı duyarak davrandığında mı? Başka bir deyişle, kurallara uygun davranmak mı, yoksa insan onuruna bağlılık mı, bizi, daha ahlaklı ya da daha doğru kılmaktadır?

Aritoteles, ahlak teorisini çok tartışılan 'zoon politikon' (insan sosyal politik bir hayvandır) kavramı üzerinde filizlendirirken, 'doğru' olanı görebilmeyi toplumsal ahlakın tam ortasına yerleştirmektedir. 'İki uç nokta arasındaki orta yolu bulma' becerisinin öğretilebileceğini, 'doğru yetiştirme' nin de bu olduğunu ifade etmektedir. Farabi de, 'doğru yetiştirmeyi', bireysel 'doğru' ların, toplumsal 'doğru' lara sağladığı katkı paralelinde değerlendirmektedir.³⁶ Farabi'nin ahlak teorisinin en önemli kavramı olan 'erdem', eğitimle geliştirilen ussal düşüncenin ve bireyin iradesiyle seçtiği iyi eylemlerinin bir sonucudur. Ona göre eğitimin amacı, erdemli insanlar yetiştirmektir. Bu nedenle mutluluğu bulan ve bireyi topluma yararlı hale getiren bir eğitim an-

³⁵ Ülker Öktem, "Kant Ahlakı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, Cilt: 18, Ankara 2007, ss. 11-22, dergiler.ankara.edu.tr/dergi-ler/34/922/11498.pdf, adresinden 15.10.2016 erişim tarihinde alınmıştır.

³⁶ Murat Satici, "Teori ve Pratik Arasında Aristoteles Üzerine". *Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, Yıl 2013 Temmuz, Sayı 6 (2), ss.19-50

layışı geliştirilmelidir.³⁷ Öte taraftan Bergson için bilinç, kendimize ait farkındalığımızı yükseltmekte, ancak zaman ve mekan içinde anlam kazandığı için bazen bizi yanıltabilmektedir. İnsanın içinden gelen bir düşünme eylemi olan 'sezgi', bilinç ile birlikte hareket ettiğinde, yaratıcılığımızı ve anlama gücümüzü artırmaktadır. Ona göre, 'doğru' olanı, zekâ ya da bilinçle birlikte yola çıkan ama ondan daha üstün bir şey olan 'sezgi' ile anlamlandırabilmekteyiz.³⁸ O halde, Bergson, 'doğru yetiştirme' kavramını, 'özel ben' imizin gerçek dünyayı algılayabilmesi için, özgür bırakılması olarak ele almaktadır.

İslam felsefesi açısından, insan nefsinin güzel ve övgüye değer bir yapı kazanması 'doğru' olanı eylemesine bağlıdır. İbn-i Sina ve Tusi'ye göre insan akli, kendi nefsinin işlevleri hakkında düşünme kuvvesine doğuştan sahiptir. Teorik akıl, kendi üstündeki prensiple irtibat kurarak ve ondan istifade ederek 'doğru' olanı bulmakta, pratik akıl ise 'cüzi irade' yle bedeni eyleme yönlendirmektedir. Başka bir ifadeyle, teorik alandaki nefsin yetkinleşmesi (ki bu eğitimle mümkündür), pratik aklın bilfiil gerçekleştirdiği eylemleri güzelleştirmekte, iyileştirmekte ve insanı mutluluğa götürmektedir. Ancak 'mutluluk', ayrı ayrı her bir insana has, öznel bir değer iken, 'doğru veya iyi' bütün insanların yöneldiği ortak ve nesnel bir değerdir ve teorik ahlakın merkezinde yer almaktadır.³⁹ Sonuç olarak Tasavvuf felsefesinde, insanı ahlaklı olmaya götüren yol, akli olarak 'doğru' yu görmek, gönül olarak 'doğru' yu yaşamaktan geçmektedir. Mevlana, Hacı Bektaşî Veli, Yunus Emre gibi mutasavvıflar için Tanrı'ya ulaşmanın gizemli yolunda, 'hoşgörü, adalet, alçakgönüllülük' gibi evrensel etik ilke ve değerlerin öğretilmesi ve yaşama uygulanması, 'doğru yetiştirme' ye bağlıdır.

Eğitim hukuku açısından 'doğru yetiştirme', uluslararası alanda, tüm dünya ülkeleri arasında bir işbirliğini gerektirmektedir. Nitekim Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde (1950), üye devletler arasında sıkı bir işbirliği için, insan hakları ve temel özgürlükleri korumanın ve geliştirmenin zorunlu olduğunu vurgulanmaktadır. Bu nedenle Sözleş-

³⁷ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Alfa Yayınları, İstanbul 2001, ss. 23-24

³⁸ Ayşe Eroğlu, "Henri Bergson'da Bilinç Sezgi İlişkisi", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2012, Sayı 27, ss.81-102

³⁹ Murat Demirkol, "İslam Ahlak Felsefesinde Erdem Kavramı". *International Journal of Science Culture and Sport*. Yıl 2014, Haziran Sayısı, s 266-283. <http://www.icsjourn.com/> adresinden 26.09.2016 erişim tarihinde alınmıştır.

me metnine 1952 yılında ek bir protokol konularak, 2. maddede eğitim hakkından kimsenin yoksun bırakılamayacağı, devletin eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ailenin kendi dini ve felsefi inançlarına saygı duyulmasının da önemli olduğu belirtilmiştir.⁴⁰

Eğitim hukuku açısından bir diğer önemli nokta, 'doğru yetiştirme' kavramının uluslararası boyutta, bazı kazanımların bireylere aktarılması veya içselleştirilmesi olarak tanımlanması gerekliliğidir. Bu nedenle, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 28. maddesine baktığımızda, taraf olan ülkelerde, çocuk eğitiminin, fırsat eşitliğini gözeterek ve insan olarak taşıdığı saygınlıkla bağdaşır biçimde verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. 29. Maddede, çocuğun kişiliğinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin ve insan haklarına - temel özgürlüklere saygısının geliştirilmesinin gerektiği ortaya koyulmaktadır. Bunun yanı sıra, çocuğun ana ve babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesinden de söz edilmektedir. Ayrıca, 'doğru yetiştirme' kavramına evrensel bir nitelik katarak, 'doğal çevreye saygı duyarak, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve etnik, ulusal, dini gruplar, yerli halk ve tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanmasına da dikkat çekilmektedir.⁴¹

Anlaşılan odur ki eğitim söz konusu olduğunda 'doğru' kavramı niteliklere işaret etmektedir. Eğitim, 'doğru ya da nitelikli yetiştirme ve geliştirme' işlevini yerine getirirken, yerel düzeyde birey için milli değerlerin içselleştirilmesi kadar, evrensel boyutta etik, demokratik ve laik, dünya yurttaşlığı bilincini de kazandırmalıdır. O halde bu nasıl mümkün olacaktır? Birey ve Hukuk Devleti ile etik, demokratik ve laik kavramları arasındaki nasıl bir ilişki kurulmalıdır? Bu kavramlar bireye nasıl kazandırılmalıdır?

⁴⁰ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, http://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf, adresinden 25.11.2016 erişim tarihinde alınmıştır.

⁴¹ Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, https://www.unicef.org/turkey/crc/_cr23d.html adresinden 25.11.2016 erişim tarihinde alınmıştır.

Birey ve Hukuk Devleti ile Etik, Demokratik ve Laik Kavramları Arasındaki İlişki

Türk Dil Kurumu Sözlüğü' ne göre birey, kendine özgü nitelikleri yitirmeden bölünemeyen tek varlık, fert olarak tanımlanmaktadır. Toplumbilim (sosyoloji) açısından birey, toplumları oluşturan ve düşünsel, duygusal, iradeyle ilgili nitelikleri toplum içinde belirlenen insanların her biridir.⁴² Çağdaş felsefe akımlarına göre birey, yaşamı boyunca özünü gerçekleştirilmeye çalışan kişidir. Örneğin Varoluşçuluk Felsefesi' nin kurucusu olarak kabul edilen Kierkegaard' göre insanı birey yapan, kendi özünü, gerçek yaşamda yaptığı özgür seçimleriyle ortaya koymasındır.⁴³

Günümüz dünyasının 'birey' kavramı, 'sosyal bir varlık olarak insan' dan çok daha farklı karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşme olgusu gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeleri etkilemektedir. Küreselleşme, zaman ve mekân kavramlarının önemini en aza indirdiği, ulusların ve bireylerin yakınlaştığı, kültürel etkileşimin sınır tanımadığı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşme üzerine ortak bir tanım vermek oldukça zordur. Ancak, genel bir çerçevede birleşmekte mümkündür. Küreselleşme, ülkelerin ekonomik olarak karşılıklı bağımlı hale geldikleri, bilgi ve iletişim teknolojisinin güçlendiği, meşru siyasi, ekonomik ve endüstriyel eylemleri birbirinden ayıran sınırların yeniden çizildiği, yetki devrini içeren apolitikleştirme hareketinin başladığı, politik ve ekonomik etkilerin birleşiminden doğan bir dizi karmaşık süreçtir.⁴⁴ Küreselleşmeyle birlikte, bireylerin, ulusların ya da devletlerin aldıkları kararlar, olumlu ya da olumsuz birbirlerini etkilemektedir. Örneğin bugünün siyasi iktidarlarını seçen bireyler, ülkenin iç ve dış politikalarının belirlenmesinde sorumluluk sahibidir. Öte yandan küreselleşmenin kötü etkilerinden de söz edilmektedir. Sözelimi küreselleşme sosyo-ekonomik boyutuyla ele alındığında, işgücü piyasaları arasındaki dengeleri ve sosyal eşitliği bozduğu, işsizlik, kayıt dışı çalışma ve yoksulluğu arttırdığı, yoksulluğun yaygın-

⁴² Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, <http://www.tdk.gov.tr/index>, adresinden, 10.09.2016 erişim tarihinde alınmıştır.

⁴³ Vedat Çelebi, "Kierkegaard'ın Varoluş Felsefesi ve Varoluş Evreleri", *Neveşehir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Araştırma Dergisi*, Eylül 2011, Sayı 18, ss.71-72

⁴⁴ Oğul Zengingönül, "Nedir Bu Küreselleşme? Kaçabilir miyiz? Kullanabilir miyiz?", *Siyasa*, Yıl:1, Sayı:1, Bahar 2005, ss. 87-89

laştırdığı söylenilmektedir.⁴⁵ Peki, küreselleşmenin olumsuz etkilerini, olumlu şekle nasıl çevirebiliriz? Elbette, birey ve toplum açısından, küreselleşmenin etkilerini olumluya döndürebilmenin en önemli yolu eğitimidir. Garner'a göre (2002) bunu yapabilmek için eğitim açısından göz önünde bulundurulması gereken önemli unsurlar vardır:⁴⁶

- Hızlı gelişen teknoloji ve bilgi birikimi karşısında yaşam boyu eğitimin planlanması,
- Bireylerin öğrenmeyi öğrenme becerileri geliştirilmeli,
- Eleştirel düşünmeye, iletişime ve sorun çözme becerilerine odaklanmalı,
- Eğitim sistemi öğrencilere küresel bir vatandaşlık kazandırmalı,
- Eğitim, bireyler ve örgütler arasında ortaklıklar kurabilmelidir.

Bilgi toplumunda bireye öncelik verilmektedir. Bireyden aklını kullanması, yeteneklerini ve yaratıcılığını sergilemesi, yaşamın nesnesi değil öznesi olarak toplumda iyi bir sosyal konuma sahip olması beklenmektedir.⁴⁷ Bununla birlikte, bireylerin yaratıcı, sorgulayıcı, düşünen ve üretebilen insanlar olmaları arzu edilmektedir. Eğitim örgütleri, yaratıcı ve yenilikçi insanlar yetiştirmeyi amaç edinerek, bilgiye ulaşma yollarını bireylere kazandırmalıdır.⁴⁸ Bilgi toplumunun bireyi, birikimli, sürekli öğrenmeye odaklı, çevresiyle etkileşim içinde, işbirliğine yatkın, sosyal bir kişilik geliştirmiş insandır.⁴⁹ Küreselleşen dünya göz önüne alındığında, birey, 'bilen, bildiklerine yenilik katan, etkileşirken sosyalleşen, sosyalleşirken evrenselleşen, yerelliğini koruyarak küreselleşen bir varlık' olmaktadır. Bugünün koşulları içinde sosyal seçime (sosyal seleksiyon) uğramadan, kendini var etmeye çalışan bireyden artık, sadece verdiklerimizi ezberlemesi ve verdiğimiz şekilde bize geri bildirimde bulunmasını istemek, günümüzün eğitim

⁴⁵ Aysen Tokol, Yusuf Alper, Sosyal Politika, Dora Yayıncılık, 5. Baskı, Bursa 2014, ss. 49-51

⁴⁶ Temel Çalık, Feriudun Sezgin, "Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Mart 2005, Cilt 13, No 1, s. 61

⁴⁷ Okan Sarıgöz, "Bilgi Toplumu Eleştirisi ve Türkiye'de Modern Eğitimin Gerçekleştiremedikleri", *Electronic Journal of Vocational Colleges*, Mayıs 2012, s.78

⁴⁸ Temel Çalık, Feriudun Sezgin, "Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Mart 2005, Cilt 13, No 1, s. 61

⁴⁹ Hüsnü Erkan, Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme, ab. org.tr/ab06/bildiri/236.do, adresinden 10.09.2016 erişim tarihinde alınmıştır.

değerleriyle bağdaşmamaktadır. 21. yüzyıl eğitim yaklaşımlarında, 'öğrenci' kavramı bile, yerini 'öğrenen' kavramına bırakmış değil midir? Nedir aradaki fark? Bunun için önce 'eğitim' kavramının batı ve doğu kültürlerinde nasıl anlaşıldığına bakmak gerekmektedir. Çünkü sosyal kültürler, dil ile biçimlenmektedir. Wittgenstein'a göre, dil ile nesne veya dil ile bireyin dünyaya bakışı, olguları anlayışı arasında sonsuz çeşitlilikte olan hayat formlarının yansımaları ve hatta dil oyunları vardır⁵⁰. Bu nedenle dil, gerçeğin ve insani bakış mantığının bir göstergesidir. Dil ile varlık bulan kültür, 'eğitim' anlayışımızı, gerçekleri anlama mantığımızı ve planlamalarımızı etkilemektedir. 'Eğitim', insan yaşamının en değerli olgularından biridir. Bu olguya yaklaşımımız, onu nasıl şekillendireceğimizin ipuçlarını vermektedir. Batı kültürünün en çok konuşulan dili olarak İngilizce'de, 'education' sözcüğü, Latince bir kökten türeyerek, 'educare' ve 'educere' sözcüklerinin bir türevi olarak karşımıza çıkmaktadır. 'Educare', öğreneni özel bir beceriyle donatma ve bir işe ya da mesleğe yönelik becerileri kazandırma olarak tanımlanmaktadır. 'Educere' ise, öğrencinin, dünyayı ve kendini keşfetmesi, kişisel özerkliğini koruyarak gelişmesi ve yetkinleşmesine yardımcı olmak anlamını taşımaktadır. Türk kültüründe 'eğitim' kavramı, 1940'lardan beri, Arapça'dan gelen maarif, tedrisat, talim ve terbiye gibi sözcüklere karşılık gelecek şekilde kullanılmaktadır.⁵¹ 'Terbiye' kelimesinden; bakma, besleme, büyütme, edep öğretme, görgü, 'talim' kelimesinden; alıştırma, öğrenilenleri hayata geçirme, 'maarif ve tedrisat' kelimelerinden; öğretim ve bilgilendirme gibi anlamlar anlaşılmaktadır.⁵² Türk Dil Kurumu 'eğitim' kavramını, çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme, terbiye olarak tanımlamaktadır.⁵³ Sosyal bilimlerde kavramlara yüklenen anlamlar, kültürel, tarihsel ve felsefi yaklaşımların bir ürünü

⁵⁰ Ludwig Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, çev. Haluk Barışcan, Metis Yayınları, İstanbul (2014), ss. 20-32.

⁵¹ İbrahim Ethem Başaran, *Eğitim Bilimine Giriş*, Ekinoks Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2007, s.31

⁵² Ahmet Yayla, "Eğitim Kavramının Etik Açısından Analizi" *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, Van 2005, Cilt:11, Sayı:1 <http://efdergi.yyu.edu.tr>, adresinden, 10.09.2016 erişim tarihinde alınmıştır.

⁵³ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, <http://www.tdk.gov.tr/index>, adresinden, 10.09.2016 erişim tarihinde alınmıştır.

olarak görülmektedir. Bu nedenle 'eğitim' kavramının analizi, aslında kavramın arkasındaki gerçekliği nasıl anladığımızı ortaya çıkarmaktadır. 'Eğitim' kavramına yüklediğimiz anlamlar, 'eğitim' olgusuna yaklaşımımızı göstermektedir. Diğer yandan 'eğitim' olgusunun en temel unsuru olan, 'öğrenci' kavramının taşıdığı anlamın, hangi felsefi yaklaşımın ürünü olduğunu tartışmakta önemlidir. Aydınlanma çağına kadar, 'öğrenci', yetiştirilmesi gereken pasif bir özne olarak kabul edilmiştir. Aydınlanma çağından sonra ve özellikle bilgi çağı olarak adlandırılan günümüzde ise 'öğrenci', doğuştan getirdiği 'özünü veya benliğini bozmadan, kendini, hayatını ve dünyayı, kendisi için yeniden anlamlandırarak değerli kılan ve kendine özgü öğrenme becerileri olan aktif bir özne olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda eğitimi, eğiten ya da öğretmen ve eğitilen ya da öğrenci kavramları arasındaki ilişkiyi, yeniden ele almamız gerekmektedir. Konuyu bu açıdan ele aldığımızda, eğitim sözcüğüne; 'eğitenin, eğitilene eğitmesi' olarak bakarsak, eksik bir tanımlama yapmış olunmaktadır. Çağımızın eğitim paradigmaları, eğitime ilişkin temel kavramlara da farklı bir bakış açısı getirmemize neden olmaktadır. Sözcüğü; 'eğitme eylemi' artık, 'geliştirme, gelişmesini sağlama, yetkinleştirerek yetiştirme, yetkinlik kazandırma' eylemlerini içine almaktadır. 'Öğrenci' kavramı yerini 'öğrenen' kavramına bırakarak, 'öz yeterliliğe ve doğuştan belirli bir donanıma sahip birey' olarak tanımlanmaktadır. Bu durumda, eğitim adına ortak ideal, 'doğru insanı, yetiştirmek' olursa, kavramın arkasındaki nedensel gerçeklikler, siyasallaştırılmaktadır. Öyle ki bu durum, 'eğitim' olgusuna evrensel ve felsefi bir bakış geliştirmek yerine hükümet programlarının, politik ve ekonomik değişkenlerine göre değişen, daha kısır ve kısa vadeli eğitim uygulamalarına yol açmaktadır. Eğitim adına ortak ideal, 'insanı, doğru yetiştirmek' olursa, o zaman 'eğitim' olgusuna, evrensel ve bilimsel değerlerle yaklaşılmaktadır. O halde eğitim adına karar verebilmek için politikacılara değil, eğitim bilimleri uzmanlarına söz verilmelidir.

Oktay'a göre (2016)'....21. yüzyılın birey odaklı anlayışına paralel olarak, bugün pek çok ülkede, pek çok düşünür eğitim uygulamalarında, bireyi merkeze alan öğrenme anlayışlarını benimsemektedir. İnsanların farklı öğrenme özelliklerini bulunmaktadır. Bireyin öğrendiklerini içselleştirmesine daha iyi olanaklar sağlayana bir eğitim sistemine ihtiyaç vardır. Bu nedenle, bireyi araştırmaya ve düşünmeye

yönlendiren bir eğitim anlayışı geliştirilmelidir...⁵⁴. O halde eğitim sisteminin en önemli görevlerinden biri okullarda, demokratik ve özgür bir ortamın geliştirilmesi ve hukuk devletini ve hukukun üstünlüğünü destekleyen eğitim uzmanlarının eğitim görevlerinin başına getirilmesidir. Bu nedenle çağımızın eğitim anlayışı, eğitim örgütlerine ve tüm kadrolardaki çalışan eğitim personeline, iş ve işlemlerinde, etik, demokratik, laik devlet anlayışına ve hukuk devleti ilkelerine uygun davranmak gibi önemli sorumluluklar vermektedir.

Hukuk, bireylerarası ve birey-devlet ilişkilerini, devletin yasalarına uygun olarak, kurallar bütünlüğü içinde düzenleyen ve yaptırma bağlayan bir sistemdir. Hukuk, bireylere yaşadıkları devlet içinde yapabileceklerine ilişkin bir özgürlükler ve haklar sınırı çizmektedir. Olası uyuşmazlıkların ya da sorunların çözümünü hukuksal güvenceye bağlamaktadır. Bu güvencenin temeli, hukukun üstünlüğü ilkesini kabul eden hukuk devletidir. Hukuk Devleti; yasama, yürütme ve yargı işlemlerinde hukuka uygun hareket eden, son sözü hukuka bırakan, yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesini sağlayan, temel hak ve özgürlükleri her türlü baskı ve zorbalığa/ kişi ve kuruma karşı koruyan bir devlettir. Anayasa Mahkemesi'ne göre hukuk devleti:⁵⁵

1. Bütün faaliyetlerinde hukukun egemen olduğu ve bunu güvence altına alan bir düzenin kurulduğunu kabul eden⁵⁶
2. Genel anlamda Anayasa ile kurulan düzene, hukukun temel kurallarına saygılı, bağlı ve uygun hareket eden,⁵⁷
3. İnsan haklarına saygılı, bu hakları koruyan, toplum yaşamında adalete ve eşitliğe uygun bir hukuk düzeni kuran ve bunu sürdürmekle kendini yükümlü sayan, bütün davranışlarında Anayasaya ve hukuk kurallarına uyan, işlem ve eylemleri yargı denetimine bağlı olan devlettir.⁵⁸

⁵⁴ Ayla Oktay, 21.Yüzyılın İnsanı Yetiştirmek, Yıldız Teknik Üniversitesi Etkili Öğretmen Etkili Çocuk Sempozyumu, İstanbul 2016.

⁵⁵ Özkan Gürsel "Anayasa Mahkemesine Göre Hukuk Devletinin Anlamı Ve Yargının Konumu", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi (TAAD)*, Nisan 2010, Sayı: 1

⁵⁶ AYM, E. 2003/10, K. 2006/106, KT: 23.11.2006.

⁵⁷ AYM, E. 1990/19, K. 1991/15, KT: 21.06.7991.

⁵⁸ AYM, E. 2002/38, K. 2002/89, KT: 08.10.2002; AYM; E. 2002/61, K. 2002/43, KT: 17.04.2002; AYM; E. 2003/48, K. 2003/76, KT: 23.07.2003; AYM; E. 1984/1, K. 1984/2, KT: 01.03.1984; AYM; E. 1985/8, K. 1986/27, KT: 26.11.1986; AYM; E.

Hukuk, yetkili organlar tarafından çıkarılmış bulunan kurallar bütünü olarak tanımlanırsa, siyasi iktidarın bağlı olması anlamındaki hukuk devletine; adil olan ve adil olduğu için itaat edilen hukuk olarak tanımlanırsa, adil yönetimi vurgulayan hukuk devletine işaret etmektedir.⁵⁹ O halde her koşulda hukuk devletinin nihai amacı, adil olmak veya adaleti korumaktır. Rawls'a göre hukuk ve adalet arasındaki ilişki iki şekilde ele alınmaktadır: Hukuk kurallarının içeriğiyle ilgili maddi adalet ve hukuk kurallarının uygulanmasıyla ilgili şekli adalet. Adil bir kuralın, adil olmayan uygulamasının sorunlar yaratacağı nedeniyle, maddi adalet, şekli adaleti zorunlu olarak gerektirmektedir. Başka bir ifadeyle, adil bir sonuç için, hem maddi adalet hem de şekli adalet bir arada olmak zorundadır.⁶⁰ Hukuki pozitivizm açısından baktığımızda, hukuk tanımında, adalet ölçütünü görmek zor iken, doğal hukuk yaklaşımında, bir o kadar adalet düşüncesiyle iç içelik görülmektedir.⁶¹ Dworkin'e göre, hukuk devleti, kanunda belirtilen kurallara göre yöneten, kanun devleti olarak tanımlanmaktadır.⁶² Bu anlayış hukuk devletinin maddi adaletle ilgili olduğunu, kuralların içeriğiyle ilgilenmediğini göstermektedir. Dworkin'in, hukuk devletiyle ilgili ikinci savı ise, vatandaşların ahlaki ve siyasi olarak sahip olduğu haklara ilişkindir. Bu durumda hukuk devleti, "bireysel haklara uygun kurallar çerçevesinde yöneten devlet" anlamına gelmektedir.⁶³

Çağdaş devlet anlayışı, hukukun üstünlüğü ve hukuk devleti kavramları ile demokrasi rejimi arasında sıkı bir ilişki kurmaktadır. Hukuk devleti, temel hak ve özgürlükler, ilerleme, meşruiyet, hakkaniyet ve pozitif olarak görülen diğer evrensel değerlerle yakından özdeşleş-

1996/59, K. 1997/70, KT: 9.12.1997; AYM; E. 1979/38, K. 1980/11, KT: 29.01.1980; AYM; E. 1986/3, K. 1986/15, KT: 03.07.1986; AYM; E. 1990/20, K. 1991/17, KT: 21.06.1991; AYM; E. 1976/43, K. 1977/4, KT: 27.01.1977; AYM; E. 1994/75, K. 1995/4, KT: 07.02.1995; AYM; E. 1992/17, K. 1992/30, KT: 21.04.1992; AYM; E. 1996/62, K. 1997/57, KT: 17.06.1997; AYM; E. 1998/48, K. 1998/85, KT: 22.12.1998.

⁵⁹ George P. Fletcher, *Basic Concepts of Legal Thought*, Oxford University Press, New York, s.12.

⁶⁰ Gülriz Özkök, "İnsan Hakları Bakımından Adalet Teorileri: John Rawls, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi", İstanbul Barosu Yayını, İstanbul 2002, ss.36-37.

⁶¹ Gülriz Uygur, *Adalet ve Hukuk Devleti*, A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl 2004, s 29.

⁶² Mithat Sancar, *Devlet Aklı Kısacasında Hukuk Devleti*, İletişim Yayını, İstanbul 2000, s 62.

⁶³ Gülriz Uygur, "Adalet ve Hukuk Devleti", *A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, Yıl 2004, ss.32-33.

tirilen demokrasi ile güçlenmektedir. Ancak demokrasi kavramının ne olduğu ve nasıl elde edileceği üzerine tartışmalar da, iki yüz seneden beridir devam etmektedir.⁶⁴ Bunun nedeni, demokrasinin, “liberal, temsili, doğrudan” gibi genel terimlerle ya da “birleştirici, sosyal, kozmopolit” gibi daha kesin kavramlarla nitelemeksizin, derinlemesine tartışmanın imkânsız olmasıdır.⁶⁵

Hukuk devleti ile barışık demokrasi, yöntemsel olarak “çoğunluk yönetimi” esasını benimseyen, “liberal demokrasi” ya da “anayasal demokrasi” şeklinde adlandırılmaktadır. Asıl konu çoğunluğun yetkilerinin sınırlı olup olmadığıdır. Başka bir deyişle egemen kesim, çoğunluk adına aldığı kararlarla azınlık kesimleri, birtakım haklarından yoksun kılabilir mi? Hukuki ve demokratik bir düzende bu, etik ve insan haklarına uygun bir davranış mı? Cevabı verebilmek için demokrasi ve hukuk devletinin ne düzeyde örtüştüğüne bakmak gerekmektedir.⁶⁶ Demokrasi ve hukuk devleti arasındaki bu örtüşme; devletin keyfi iş ve işlemlerde bulunmamasını, toplum vicdanını, eşitlik, adalet ve çoğulculuk ilkelerini korumasını,⁶⁷ garanti altına almaktadır. ‘Tek doğru, tek gerçek, tek ideoloji’ gibi tekipleşmelere, baskı ve zorlamalara karşı durmasını ve eleştiri veya hoşgörü ortamının devamı için önlemler almasının güvencelemektedir. Aynı zamanda bu örtüşme, nitelikli ve gelişmiş bir demokrasi için en önemli göstergelerden biridir, ki bu da sivil toplumu yaratabilmek adına insanı ‘birey’ olarak yetiştirmesi gereken bir eğitim sistemine, doğrudan bir misyon yüklemektedir. J.J.Rousseau der ki, ‘En güçlü, gücünü hak, boyun eğmeyi de ödev biçimine sokmadıkça hep egemen kalacak kadar güçlü değildir.’⁶⁸ Dolayısıyla yetkilerden gelen gücün hukukla sınırlandırılma-

⁶⁴ Nick Hewlett, *Democracy: Liberal and Direct*, Editors: Gary Browning, Abigail Halcli and Frank Webster, *Understanding Contemporary Society: Theories of the Present*, Sage Publications, London 2000, ss.165-177.

⁶⁵ Fatih Demirci, “1982 Anayasası’nda Demokratik Devlet İlkesi: Kavramsal ve Yapısal Bir Analiz Denemesi” *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ankara 2008, C. XII, Y. 2008, ss. 1-2

⁶⁶ Adnan Küçük, *Hukuk Devleti Kavramı ve Anayasa Mahkemesi Kararlarında Hukuk Devleti, Bir Hukuk Devleti Hukuki Bir Ülke Siyasi Bir İdeal*, Adres Yayınları, Ankara 2008, s.352.

⁶⁷ Veysel Erat, “Türkiye’de Cumhurbaşkanının Halk Tarafından Seçilmesinin Hükümet Sistemi Üzerine Etkileri”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Açık Dergi Sistemleri 2015, C. 13, S. 25, ss. 325-355.

⁶⁸ Jean Jack Rousseau *Toplum Sözleşmesi* (çev. Vedat Günyol), İş Bankası yayınları, İstanbul 2016, 15. Baskı, s.6.

sı, bireylerin devletten isteyeceği en doğal haktır. Bu nedenle Barry (2004: 321) gelişmiş bir demokrasinin göstergelerini aşağıdaki gibi sıralamaktadır:⁶⁹

1. Yasama ve yürütmenin hukuk kurallarına bağlı olması, yargısal denetim mekanizmalarının ve yargı bağımsızlığının kurulmuş olması.
2. Hak ve özgürlüklerin anayasal güvence altına alınması.
3. Gelişmiş ve yerleşmiş bir demokrasi kültürü ve sivil toplum anlayışı.
4. Toplumun tüm kesimleriyle yaygın katılım hakkı ve olanakları, barışçıl gösteri/protesto hakkı.
5. Farklı ve azınlıkta kalan görüşlere saygı.
6. Sosyal devlet ilkesiyle, temel kamusal hizmetlere ve yaşam standardına herkesin hakkaniyetli erişimi.

Demokrasi ve hukuk, devletin temelini oluştururken, yasallık çerçevesini belirlemelidir. Devlet, 'amaca ulaşmak için bütün yollar muhaktır.' anlayışını hukuk zemininde yok ederek tüm etkinliklerinde hukuk normlarına uymayı taahhüt etmelidir.⁷⁰ Peki 'devlet' nasıl bir kurumdur veya nasıl oluşmuştur? 'Devlet' kavramına yaklaşımımız T. Hobbes ve J.J.Rousseau gibi toplumsal sözleşme anlayışına dayanıyorsa, bu durumda birey, devlete karşı korunmalıdır. Kuçuradi'ye göre 'Leviathan Devlet' anlayışı da bu perspektiftedir. Oysa Platon, Aristoteles, Farabi, İbni Haldun gibi, toplumsal yaşam içinde sosyal bir varlık olarak insanın, siyasi, ekonomik, askeri vb. ihtiyaçlarını karşılamak için doğal olarak devleti kurduğunu kabul edersek, bu durumda bireyi, kurum olarak devlete karşı değil, devlet görevlerinde bulunan kişilerin bu görevin gereği olarak, sahip oldukları güç ve yetkileri, kendi çıkarlarına göre kullanmasını önlemek adına korumamız gerekmektedir. Efendioğlu'na (2001) göre 'âli' çıkar, 'kişisel çıkar' ın kılıfı olursa, hatta aynı zamanda, kişisel yorumlar ve çıkarlar

⁶⁹ Norman Barry, *Modern Siyaset Teorisi*, çev. Mustafa Erdoğan ve Yusuf Şahin, Liberte Yayınları, Ankara 2004, 2. Basım, ss 304-306.

⁷⁰ Mithat Sancar, "Şiddet Tekeli ve Demokratik Hukuk Devleti", *Doğu-Batı Dergisi*, 2000, Yıl:4, Sayı: 13, Kasım-Aralık-Ocak -01, s.36.

'devletin yüksek çıkarları' deyimiyle kamufle edilirse, kamu yararı ve nesnel çıkarlar gözetilmediği için, hukukun üstünlüğü sözde kalır.⁷¹ Kamusal otoritelerin yetkilerinden kaynaklanan işlem ve kararlarının sınırlandırılmasını sağlayan hukuk devleti kavramı, kamusal güçlerin keyfi davranmalarının önlenildiği devlettir.⁷² "Hukuk devleti, insan haklarına saygı gösteren ve bu hakları koruyucu, âdil bir hukuk düzeni kuran ve bunu devam ettirmeye kendini zorunlu sayan, bütün faaliyetlerinde hukuka ve Anayasa'ya uyan bir devlet"⁷³ olmalıdır. Milli egemenlik yetkisinin hukukla sınırlanması, yargı organlarının da seçimle gelen iktidarın egemenliğini kısıtlayan en önemli unsurlardan biridir. Çağdaş dünya demokrasisi; sandıktan çıkan ve siyasi sistemi kendi algıladığı öncelikler ve ideolojiler doğrultusunda, yeniden tasarlamayı hedefleyen siyasi iktidarların uyguladığı politika ve aldıkları kararlara indirgenmemelidir.⁷⁴

Tam da bu noktada 'laiklik' kavramını, içinde bulunduğumuz siyasi ve sosyal bağlamda tartışmak yerinde olacaktır. Fransızca' dan dilimize geçmiş olan laik sözcüğü Türkçe' de " din işleriyle dünya işlerini ayıran, dinin, devlet işlerine karışmasını istemeyen (kişi, toplum, devlet)' anlamına gelmektedir. Laiklik ise, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması, devlet yönetiminin belli bir dinin esaslarına göre yürütülmemesi, vatandaşların belli bir dine, inanca ya da yaşam tarzına zorlanmamasıdır. Laik devlet denildiğinde ise; her türlü dine eşit mesafede duran, din, vicdan, ibadet özgürlüğünü güvence altına alan, eğitim birliğini sağlayarak eğitimi laikleştiren devlet anlaşılmaktadır. Laiklik, sekülerizm değildir. "Sekülerizm (secularism, dünyevileşme)", 'dinin toplumsal hayattaki öneminin azalması ve dindarlığın zayıflaması' demektir. Bu kavram daha çok sosyolojik bir kavramdır.⁷⁵ Laiklik, laik düşüncü ve davranış, çağdaşlaşmanın, demokratikleşmenin,

⁷¹ Yılmaz Efendioğlu, "Hukuk Hukukun Üstünlüğü", Hukuk Devleti", *Ankara Barosu Dergisi*, Ankara 2001, s.29

⁷² Ender Ethem Atay, "İnsan Haklarının Gerçekleştirilme Şartı Olarak Hukuk Devleti", *Polis Dergisi*, 2003, Sayı: 36. <http://www.egm.gov.tr/egitim/dergi/eski-sayilar/index/htm>. adresinden 25.11.2016 erişim tarihinde alınmıştır.

⁷³ AYM; E. 1963/124, K. 1963/243, KT: 11.10.1963.

⁷⁴ Gürsel Özkan, "Anayasa Mahkemesine Göre Hukuk Devletinin Anlamı Ve Yargının Konumu", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Ankara 2010 Nisan, Sayı: 1

⁷⁵ Mustafa Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, Ankara 2010, Siyasal Kitapevi, 8. Baskı, s.241.

hukuk devleti olmanın, sosyal adaleti oluşturmanın ve eğitim sisteminde 'bireyi' geliştirmenin teminatıdır. Laik devlet, kişinin dini ya da manevi yaşamının, 'kula kulluk edilmesinde' bir araç olarak kullanılmasını önlemek için vardır. Diğer bir deyişle bireyin dini tecrübesini yaşarken, yaratıcısıyla kendisi arasına kimsenin girmemesini, kula kulluğu değil, Yaratan'a kulluğu garanti altına alan, bireye kendi dini anlayış, yaşayış ve davranışlarının sorumluluğunu veren bir yaklaşım söz konusudur. Çoğunluğu Müslüman olan Türkiye'de, İslam dininin 'Oku!' emri, 21. yüzyıl' da inananlar tarafından daha anlamlı görülmesi gerekmektedir. İslam dininin kutsal kitabı 'Kuran', bireye öğrenme, bilme, yorumlama, akıl yürütme özgürlüğü zaten Tanrı tarafından verilmektedir. Bireyin kendisine, kendi ahlaki sorumluluğunun kapıları, 'Oku' emriyle bizatihi yaratıcı eliyle açılmıştır. İşte bu nedenle, 'insan ve insan sevgisi' temelinde yapılandırılan 'Kuran', yapılan her bireysel eylemi, iş ve işlemleri Tanrı adına değil, 'insanlık adına' iyi yapılmasını istemektedir. Çünkü 'bu dünyada iyi insan olamayan, diğer dünyayı kazanamaz' tezi nasıl anlamlı olabilir? Dinin özü gereği ibadetler, 'Tanrı' için yapılır ve kabul olup olmadığını da yalnızca 'Tanrı' bilir. İslam dini açısından her türlü canlıya iyilik yapmak, dürüst, ahlaklı, adaletli olmak, bu dünyayı yaşanılır kılmak, insana verilen en büyük görev ve sorumluluk olduğu kadar, insanı insan yapan en değerli evrensel ahlaki ilkelerdir. Dolayısıyla insan, akıl ve mantık ilkeleri gereği, 'asla' ne adına olursa olsun, 'dürüst, ahlaklı, adaletli, vicdanlı davranmamayı' erdemlilik olarak göremez ve kabul edemez. Çünkü 'Tanrı' inanan kişiden, kendi adına insanlar arasında adaletsizlik, haksızlık yapmasını bekleyebilir mi? Mantıksız geldi değil mi? O halde, 'gaye, dava, devlet, Tanrı vb. uğruna her şey mubah' olamaz.

Eğitim sisteminin, hukukun üstünlüğünü savunan, sosyal adalete, laikliğe, evrensel etik değerlere, insan hak ve özgürlüklerine, düşünsel ve davranışsal olarak önem veren bireyler yetiştirebilmesi için, demokrasi eğitimini üstlenmesi gerekmektedir. Ancak demokratik değerler olarak ortaya konan kavramlar belirli ideolojileri yansıtmamalıdır. O halde, demokratik değerleri, evrensel bir dünya görüşünün sınırları içinde belirleyebilir miyiz? Bu evrensellik içinde demokratik değerler, bilimsel ve aynı zamanda milli bir eğitim sisteminin öğrenim nesnesi olabilir mi? Okulların demokrasi eğitiminde görevi ne olmalıdır?

Demokrasi eğitimi bireylerin, bağımsız düşünebilme, bilimsel problem çözme yöntemini kullanabilme, açık fikirli olabilme, karşı fikre ve farklı insanlara saygı duyabilme, alçakgönüllü ve hoşgörülü bir kişiliğe sahip olabilme yönlerini geliştirmelidir. Demokrasi eğitimi gerçekleştirmenin en iyi yolu, okullarda demokratik değerlerin yaşandığı ortamlar yaratmaktır. Demokrasinin vazgeçilmez ilkeleri olan; insan haklarına saygı, sosyal adalet, çoğulculuk, özgürlük anlayışı, gösteri ve örgütlenme hakkı gibi değerler, demokratik ortamlarda kendiliğinden içselleştirilmektedir.⁷⁶ Demokratik ortamlarda bireyler, özerk davranabilme, kendi kendine yetebilme, hem özgürlüğe hem de eşitliğe değer verme, çok yönlü düşünebilme ve sorgulayabilme, bilimsel bilgilere dayalı akıl yürütebilme, düşünce özgürlüğünü içselleştirebilme gibi demokratik değerleri benimsemekte ve davranışa dökülebilmektedir.

Eğitim; okuma ve yazma, meslek öğrenimi gibi teknik becerilerin yanı sıra toplumsallaşma, kültürlenme gibi kültürel işlevleri de yerine getirmektedir.⁷⁷ Bu nedenle eğitim kurumu, ulus devletinin yurttaşlarını, belli bir bilince ve dünya görüşüne göre toplumsallaştırması işlevini yerine getiren, modern bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. 21. yüzyıl ulus devletlerinde, bu eğitimden geçmeyen birey, kendisine sunulan birçok kamusal özgürlüğü kullanamamaktadır. Bu bağlamda çağdaş toplumda demokratik eğitimin evrensel değerlerini liberal ve toplumcu yaklaşımın temel özelliklerini birleştirerek tespit etmek gerekmektedir.⁷⁸ Okullar ve eğitim programları öğreneni, düşünülebilen, problem çözmede bilimsel yöntemlerden yararlanan, kendisine ve çevresine karşı dürüst davranabilen, açık düşünceli olduğu kadar, alçak gönüllü bireyler yetiştirmelidir.⁷⁹ Aynı zamanda, kendini etkili

⁷⁶ İdris Şahin, "Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi", *e-Journal of New World Sciences Academy*

²⁰⁰⁹, Volume: 4, Number: 4, Article Number: 1C0100, www.acarindex.com adresinden 20/09/2016 erişim tarihinde alınmıştır.

⁷⁷ T. B Bottomore, *Toplum Bilim*, (Çev. Ü. Oskay) Der Yayınevi, 6. Baskı, İstanbul, 2000, ss 291-303.

⁷⁸ Levent Yılmaz, "Demokrasi Eğitimi Liberal ve Toplumcu Açından (Sesli) Düşünmek Uluslararası Demokrasi" Eğitimi Sempozyumu. Çanakkale 2004, www.deu.edu.tr/userweb/levent.yilmaz/dosyalar/demokrasiegitimi.pdf, adresinden 26.09.2016 erişim tarihinde alınmıştır.

⁷⁹ Savaş Büyükkaragöz, "Demokrasi Eğitimi", Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara 1990, s.44

şekilde ifade edebilen, analitik düşünme becerileri gelişmiş, toplumsal ve evrensel konulara duyarlı, kendisiyle barışık, özgüven ve cesaret sahibi, hayır diyebilen, seçenekler yaratan ve kendi seçtiklerinin arkasında durabilen, eğitim ortamlarında demokrasiyi yaşayabilen, onun tadına varan bireyler hukuk devletinin teminatı olmalıdır. Peki tam da bu noktada, eğitim sistemimizin varolan durumu nedir? Öğrencilerimize felsefi etik, demokratik, laik değerleri kazandırmada, önemli rolü olan eğitim sisteminin, en üst yöneticisinden başlayarak tüm aktörlerinin, bu değerlere göre yaşadıklarını ve görev yaptıklarını söylemek mümkün müdür? Bu değerleri yeni nesillere aktarmadaki başarılarımız nedir? Bir çevre olarak eğitimin, öğrencilerimiz üzerindeki etkisi istenilen düzeyde midir? Eğitim sistemi içindeki etik, demokratik ve hukuki olmayan uygulamaların bu sürece olumsuz etki etmemesi mümkün müdür?

Eğitimde Etik, Demokratik ve Laik İlkelerin Zedelenmesinin Kurumsal, Toplumsal ve Bireysel Yaşamda Yarattığı Sorunlar

Eğitim bireyin ahlaki, sosyal ve siyasi sorunlara bir yaklaşım geliştirmesini sağlayarak, gerek bireysel gerekse mesleki hayatta algılayış, düşünüş, tutum ve davranış çeşitliliğine, arzu edilen ya da istemeyerek de olsa arzu edilmeyen değerler katmaktadır. Bu nedenle eğitim, bir kişinin ya da eylemin doğru değerlendirilmesi için etik ilkelerin öğrenildiği, kazandırıldığı bir çevre sunmalı, bilimsel bakışla varolan durumu analiz etme yeteneğini kazandırmalıdır. 'Eğitim' kavramının tanımında sıkça karşılaştığımız 'istendik davranış geliştirme' yaklaşımımızın temelinde ahlaki kaygılarımızı yerleştirdiğimizde, kişi ve toplumlara göre değişebilir ahlaki normların bilgisinden hareket ediyoruz demektir. Oysa felsefi etik bilgisini öğrencilerimize kazandırmamız gerekmektedir. Kişiler normlara uymaya zorlanabilir ama değerlere uymaya zorlanamaz. Eğitim sistemi, öğrencilerimizi, değerlerini koruyarak eylemde bulunma isteklerini oluşturacak şekilde eğitebilmelidir.⁸⁰ Bireyin var olan koşullarda, özgürlük alanını nasıl belirlediği, iradesi üzerindeki bilinçli bilgi düzeyine bağlıdır. 'Doğru eylem, adalet, erdem, dürüstlük' gibi değerlere ilişkin epistemolojik ve aksiyolojik bilgi düzeyi arttıkça,

⁸⁰ İonna Kuçuradi, "Felsefe ve Etik". Yunus Aran Birlikteliği Konferansı, İstanbul 2004, <http://www.yunusaran.org/felsefe-ve-etik>, adresinden 26.09.2016 erişim tarihinde alınmıştır.

özel, kamusal ya da meslek yaşamımızda karşılaştığımız sorunlarda, 'bu durumda ne yapmam doğru olur?' sorusuna ilişkin aldığımız ahlaki kararların, evrensel değerlere ve bilimsel analize yaklaştığı görülecektir. Her kuşağın yaşadığı dönemin ekonomik, sosyolojik, tarihsel, siyasi vb. sorunlarına eğitim sayesinde bir bakış geliştirdiği düşünülürken, okulun 'Felsefi Etik ve Demokrasi' eğitiminin önemi daha da belirginleşmektedir. Okullarda felsefi etik eğitimi, olayların nesnel bir bakış açısıyla analiz edilmesini, konuya ilişkin bilgilerin kıyaslanmasını, etik değerler temelinde bilimsel ve akılcı bir bakış kazanılmasını sağlamalıdır. O halde okullarımızda durum nedir? Ortaöğretim kurumlarında görevli yönetici, öğretmen ve öğrenim gören öğrenci ve velilerinin, 'öğretmenin sahip olması gereken değerler' e ilişkin görüşlerini ortaya koymak amacıyla yürütülen bir araştırmada; yöneticiler en yüksek frekansla öğretmenin sahip olması gereken en önemli değer olarak özveri ve hoşgörülü olmayı işaret etmişlerdir. Öğretmenlerin rehberlik yapabilmeyi, öğrencilerin iletişim becerisini, velilerin ise, mesleki niteliklere daha çok değer verdikleri görülmüştür.⁸¹

Psikolojik açıdan bakıldığında 'doğru' olana ilişkin düşüncelerin her zaman eyleme dönüşmediği, ahlaki olana karşı görüş, tutum ve eylem arasında bazen köprüünün kurulamadığı görülmektedir. Ahlaki yönden 'iyi' veya 'kötü' olana karşı benliğimizde gelişen tutumlar, ortamsal etkenlerle etkileşim halinde davranışı meydana getirmektedir. Sosyal psikoloji deneyleri, güçlü tutumların oluşmasında, tutumun nesnesine ilişkin bilgi düzeyinin veya bilgisizliğin, tutumlar arası tutarlılığın belirleyici olduğunu göstermektedir.⁸² O halde okul eğitiminde, eğitimci ve eğitim yöneticilerinin 'doğru olana ve doğru yetiştirme' ye ilişkin felsefi etik değer bilgisine sahip olup olmadıklarının önemi çok büyüktür. Aynı zamanda eğitim ortamlarını insan haklarına uygun bir şekilde düzenlemenin, eğitimin en alt kademesinden en üst kademesine kadar, insan haysiyetine yakışır bir biçimde insan ilişkilerini yapılandırmanın, liyakat temelli görevlendirme yapmanın gerekliliği de ön plana çıkmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 26.

⁸¹ Zühal Çubukçu, Demet Eker Özenbaş, Nilüfer Çetintaş, Derya Satı, Ümit Yazlık Şeker, "Yönetici, Öğretmen, Öğrenci ve Veli Gözünde Öğretmenin Sahip Olması Gereken Değerler", *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, Ankara 2012, Cilt: 2, Sayı: 1

⁸² Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Yeni İnsan ve İnsanlar*, Evrim Yayınevi, İstanbul 2003, (10. Baskı).s. 37

maddesinde, eğitim hakkının bir insan hakkı olduğu ifade edilmiştir. Aynı zamanda eğitimin, insan hakları ve temel özgürlüklere saygıyı güçlendirerek, insanın kişiliğinin tam gelişmesini sağlamasına dikkat çekilmiştir. İkinci maddede ise, '... öğretim bütün milletler, ırk ve din grupları arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu teşvik etmeli ve Birleşmiş Milletler' in barışın idamesi yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir.' denilmektedir.⁸³ Bu evrensel bildirmede genel olarak birey, hiçbir yönden, özellikle ırk, renk, cins, dil, din, siyasi veya diğer herhangi bir inanç, milli veya toplumsal köken, servet veya herhangi diğer bir fark gözetmeksizin, bütün haklardan ve bütün hürriyetlerden yararlanma hakkına sahiptir. Türk Eğitim Sistemi'nde, 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanununun 2. maddesi gereğince eğitimin en önemli işlevlerinin, '... milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş.; beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler yetiştirmek...' olduğu belirtilmiştir.⁸⁴ 1982 Anayasası'nın 42. maddesinde 'Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi' ni şu şekilde düzenlenmektedir:

'Kimse eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir. Eğitim ve öğrenim Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz....Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tabi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletler arası anlaşma hükümleri saklıdır.'⁸⁵

⁸³ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, https://www.unicef.org/turkey/udhr/_gi17.html adresinden 02.11.2016 erişim tarihinde alınmıştır.

⁸⁴ 1789 Milli Eğitim Temel Kanunu, http://mevzuat.meb.gov.tr/html/temkanun_0/temelkanun_0.html, adresinden 02.11.2016 erişim tarihinde alınmıştır.

⁸⁵ 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/ana->

Yine Anayasa'nın 24. maddesi 'din ve vicdan hürriyetini, 26. maddesi 'düşünce ve açıklama ve yayma hürriyetini, 27. maddesi 'bilim ve sanat hürriyetini, 41. maddesi 'ailenin korunması ve çocuk haklarını', 58. maddesi 'gençliğin korunmasını', 62. maddesi 'yabancı ülkelerde çalışan vatandaşlarını ve çocuklarının eğitimini' hüküm altına almaktadır. Eğitim sistemimizin, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası antlaşma ve belgelere uygun olarak; Anayasa, yasa, tüzük, yönetmelik, yönerge ve genelgelerle düzenlenmesi gerekmektedir. O halde eğitim hukukunun öğrenci ve eğitim hizmetinde çalışan herkes tarafından hassasiyet gösterilmesi son derecede elzem bir konudur. Yukarıda sözü edilen tüm bu üstün değerleri, yeni neslimize kazandırmak, aşağıda verilen ve örneklerini çoğaltabileceğimiz olgularla ne kadar mümkündür?

- a) Özellikle büyükşehirlerde, 07:30 - 20:00 saatler arasında ikili eğitim veren okulların çokluğu,
- b) Özellikle büyükşehirlerde lise 1. sınıfların, yönetmelikte belirtilen sayının da (40 kişi) üstünde mevcutlarının olması
- c) Okul binalarının eğitim binası özelliklerini taşıması
- c) Yılda üç ya da dört defayı bulan okul/kurum yöneticisi değişiklikleri
- d) Okul içi yönetim süreçlerinde yaşanan sıkıntılar
- e) Liyakat ve adalet ilkelerini zedeleyen atamaların yapılması
- f) Eğitim mevzuatında sürekli değişikliklerin yapılması, özellikle üniversiteye giriş sisteminde yapılan değişikliklerin aynı yıl uygulanması,
- g) Sınıf başarı düzeylerinin homojen olmaması,
- ğ) Meslek liseleri başta olmak üzere okuldan kaçma, devamsızlık problemlerinin sürmesi,
- h) Eğitim politikaları üretilirken, eğitim planlamaları yapılırken, Kalkınma Planlarının, Milli Eğitim Şuralarının tavsiye kararlarının dikkate alınmaması,

- 1) Öğretmenlerin yeterli ve nitelikli hizmet içi eğitimlere alınmaması,
- i) Asıl işi rehberlik olan müfettişlerin, okullara neredeyse sadece so-
ruşturmalar için gelmesi,
- j) Okul güvenliğinin sağlanmasında yaşanan zorluklar,
- k) Bakanlık, İl, İlçe, Okul arasında sağlıklı iletişimin kurulamaması,
- l) Bakanlık, İl, İlçe, Okul arasında eşgüdümün sağlanamaması,
- m) Üniversiteye geçiş sisteminde her yıl değişiklikler yapılması,
- n) Kurum kültürü geliştirmede sıkıntılar yaşanılması,
- o) Okulların fiziki ve işleyiş standartlarının kurulamaması vb.

Okullarda demokratik ortamı destekleyen felsefi etik eğitiminin, 'Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi' dersinin müfredat programıyla verilebileceğini söylemek mümkün müdür? Sözü geçen dersin kapsamı din temelli ahlak anlayışını desteklemektedir. Oysa iyi ya da kötü davranışa ilişkin değerlerin geliştirilmesi belli bir din temelinde değil, Epistemoloji (Bilgi Felsefesi) ve Aksiyoloji (Değerler Felsefesi) temelinde verilmelidir. Çünkü normatif (kuramsal, teorik) etikle, pratik (uygulamalı) etik birlikte düşünülmelidir. Başka bir deyişle, 'iyi eylemin ölçütü nedir?' sorusu, ahlaki karara zemin hazırlarken, '...şu anda nasıl davranmalıyım?' sorusu, öznel koşullar altında normatif etik bilgilerimizin uygulanışını değerlendirmektedir. 'İyi ya da kötü eyleme' ilişkin bilgi düzeyimiz 'insan onurunu' temele alıyorsa evrensel bir bakışa sahip olduğumuzu göstermektedir. Bu bakış, yaşamda karşılaştığımız ahlaki, siyasi ya da sosyal sorunlara, en doğru ve en insani çözümleri bulmamıza, ya da karalar almamıza yardımcı olacaktır. Demokratik ülkelerde bireyler, 'seçme hakkı'yla devletin siyasi geleceğe yön vermektedir. Seçilen politikacılarda, ülkenin eğitim sistemine, toplumun ve bireyin kültürlenme ve kültürleşmeye etki etmektedir. Aynı zamanda politikacılar bu eğitim sisteminin bir ürünüdür. Ancak, Türkiye'de, gençlerin siyaset etiğine ilişkin görüşleri bakınız nasıl olmuştur.⁸⁶

⁸⁶ Nigar Değirmenci, Büşra Kaya., "2014 Başkanlık Seçim Sürecinde Gençlerde Siyasal Güven ve Sinizm". *Toplum ve Demokrasi Dergisi*.2015, Ocak-Aralık, s.109.

Tablo 2: Analiz Sonuçları

	Kadın (n=138)	Erkek (n=105)
Siyaset kirlir bir iştir	%60	%62
Siyasetçilerin bizim için yaptığı bir şey yok	%67	%38
Siyasetçiler yapacaklarından fazlası için söz verirler.	%106	%77
Bakanlar öncelikle kendi çıkarlarını düşünür	%92	%66
Milletvekili olabilmek için çevre yeteneklerden önemlidir	%79	%71

Bu algılar eğitim sistemimizin sosyal, ahlaki ve siyasi işlevlerini yerine getirdiğini yerine getirememiş olduğunun bir göstergesi olabilir mi? Hatta eğitimde demokratik bir ortam kuramamış olduğumuzu, hukuka ve temel insan haklarına saygılı, sorumluluk alan bireyler yetiştirdiğimizi gösterebilir mi?

Eğitim sistemine bütünsel bir felsefi bakış geliştirmeksizin, dönemlik eğitim politikalarıyla ya da felsefi etik anlayışımız olmadan, 'insanı, doğru yetiştirmek' için gösterdiğimiz çaba yeterli olmayacaktır. Eğitim sistemimize bir de adli vakalar açısından bakmak gerekirse, son üç yılın güvenlik birimlerine gelen veya getirilen çocuk istatistikleri açısından aşağıdaki gibi bir durum, bizi karşılamaktadır. Diğer taraftan bu istatistikler, gerek kişisel gerekse kurumsal boyutta, evrensel etik değerlere sahip olma konusunda geri kaldığımızı da işaret edebilir mi?

Tablo 3: Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri

İsnat Edilen Suç Türü	Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri					
	İlkokul			Lise ve Dengi Okul Öğrencisi		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013
Öldürme	89	138	86	81	84	133
Yaralama	6478	9221	8385	12589	14658	17999
Hırsızlık	6301	7452	6416	2630	2957	3861
Uyuşturucu ve Uyarıcı, Madde Kullanma, Satma, Satın Alma	322	688	695	786	986	1934
Mala Zarar Verme	1137	1100	1211	716	758	998
Tehdit	432	647	509	884	1068	1434
Cinsel Suçlar	603	862	781	486	641	842
Hakaret	139	268	215	305	403	615

Sahtecilik	62	121	156	131	230	378
Aile Düzenine Karşı Suçlar	40	99	134	112	112	87
Genel Ahlak Karşı Suçlar	10	22	10	17	25	37
Genel Toplam	15623	20618	18958	18737	21922	28318

Kaynak: TÜİK İstatistikleri 2014. <http://www.tuik.gov.tr> adresinden 09.09.2016 tarihinde, ilgili yıllara ve isnat edilen suç türlerine ait verilerden alınmıştır.

Güvenlik birimine gelen veya getirilen çocuk istatistiklerine ilişkin oluşturulan bu tablo, 2011 ile 2013 yılları arasında ilkökul ile lise ve dengi okul öğrenci sayılarını, isnat edilen suç türüne göre karşılaştırmaktadır. Buna göre, ilkökul öğrencileri açısından 2012 yılında, isnat edilen suçlara göre dikkat çeken bir artış görülmektedir. Özellikle öldürme, yaralama, hırsızlık, uyuşturucu ve uyarıcı, madde kullanma, satma, satın alma, tehdit, cinsel suçlar, hakaret gibi toplumsal düzeni bozacak davranışların arttığı görülmektedir. Lise ve dengi okul öğrencileri açısından 2013 yılında, aile düzenine karşı işlenen suçlar hariç olmak üzere, diğer tüm suç türlerinde önemli ölçüde bir yükseliş görülmektedir. 2014 yılında, güvenlik birimlerine gelen veya getirilen çocuk sayısının, 2013 yılına göre %6,2 oranında, 2015 yılında, 2014 yılına göre %4,4 oranında artarak 303,213 olduğu açıklanmıştır. Bu çocukların 2015 yılında, %57,4'ünün 15-17 yaş grubunda, %23,4'ünün 12-14 yaş grubunda, %18,9'unun ise 11 yaş ve altı çocuklar olduğu görülmüştür. Güvenlik birimine 2015 yılında gelen veya getirilen çocukların %66,9'u erkek, %33,1'i ise kız çocuğudur. Güvenlik birimlerine 2015 yılında gelen veya getirilen 303,213 çocuğun %46,9'unun mağdur olarak, %39'unun kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası (suça sürüklenme) ile %5,8'unun kayıp olarak (hakkında kayıp müracaatı yapıp daha sonra bulunan), %4,4'ünün bilgisine başvurma ve %3,9'unun ise bu nedenlerin dışındaki nedenlerden dolayı geldikleri ya da getirildikleri görülmüştür.⁸⁷

Raiborn' a göre (1997), çağdaş toplumların eğitim sistemlerinde, etik, demokratik, laik anlayış ve davranışların örgütsel iklime aktarımı, duygusal olgunluk kadar, sosyal bir sorumluluk bilinci olarak

⁸⁷ <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21544>, adresinden 05.09.2016 erişim tarihinde alınmıştır.

kabul edilmektedir.⁸⁸ Felsefi eğitin bir uzantısı olan eğitim etiği de, eğitim hedeflerine ulaşmak için eğitim sürecinin tüm basamaklarında kendini hissettiren ve tüm paydaşların özünde, sözünde ve davranışında ortaya çıkan, doğru kararları almamızı sağlayan ilke ve değerler bütünüdür. Zira felsefi ve mesleki etik; mesleğin ideallerinin toplum ve meslek üyeleri arasında paylaşılmasını, meslekteki etik davranışlara rehberlik yapılmasını, beklenen standartların altındaki davranışlara karşı dış kontrolü sağlamaktadır. Meslek etiği olarak da tanımlanan bu kavramın içinde, örgütlere toplum nezdinde saygınlık ve güven kazandıran; adaletli olma, eşit, sabırlı ve hoşgörülü davranma, sorumluluk bilinci içinde elinden gelenin en iyisini yapma, şeffaf olma gibi değerler yer almaktadır.⁸⁹ Genel anlamda bir örgütün, kendi sistemli yapısı içinde işlevlerinin etik değerlerle düzenlenmesi, çalışanlarının olgu ve olayları anlayışlarına ve ortaya koydukları davranışlarına bir değer katmakta, kültürel farklılıklardan kaynaklanan ahlaki göreceliğin ve öznel yorumların önüne geçilmesini sağlamaktadır. Bakan'ından memuruna, okul müdüründen öğretmene eğitimin her seviyesinde çalışanların eğitim hukukuna uygun iş ve işlemlerde bulunması, eğitimden faydalanan herkesin eğitim hakkını uluslararası hukuk, Anayasa, yasa ve yönetmelikler doğrultusunda kullanmasının sağlanması, birçok toplumsal, siyasal ya da hukuksal sorunun aşılmasına oldukça büyük bir katkı sunacaktır. Belki de eğitim sistemlerine psikolojik, sosyolojik, tarihsel bilinç kazandıracak olan eğitim felsefesi, felsefi etik ilke ve değerlerle bütünleştğinde, Platonun 'ideal toplum' unu, Farabi'nin 'erdemli şehir' ini yakalayabilmemiz mümkün olabilecektir. Aynı zamanda norma dayalı ahlakla değil, insan onuruna dayalı değerlerle hareket eden felsefi etik, demokratik, laik anlayışa sahip eğitimciler ve yöneticiler, hukuk devletine sahip çıkacak bir nesil yetiştirmede daha etkin olacaktır.

Sonuç ve Tartışma

'İyi insan' ı tanımlamak zordur. Felsefi etiğe göre; insan hak ve onuruna saygılı, hoşgörülü, insan sevgisiyle dolu kişiler iyi insandır.

⁸⁸ Akın Marşap, "E-Eğitim Yönetişim Sisteminde Küresel Etik İlkeler". Ab.org.tr/ab06/sunum/112.ppt. adresinden 26.09.2016 erişim tarihinde alınmıştır.

⁸⁹ İnalet Aydın, *Eğitim ve Öğretimde Etik*. Pegem A Yayıncılık, Ankara:2015, 7. Baskı, ss.23-26

Etik değerlere sahip bireyler; hoşgörü, saygı, özgür düşünce ve irade ilkelerini kendi bireysel gelişimleri içinde yoğurarak davranışlarına dökmektedir. Felsefi etikle geliştirilmiş ahlak anlayışına sahip, demokratik ortamlarda içselleştirilmiş demokratik değerlere saygı duyan, laikliğin gerekliliğini kavramış bireyler, sivil toplumu oluşturmaktadır ve güçlendirmektedir. Bu nedenle, 21. yüzyıl' ın yabancılaşma, kimliksizleşme gibi psikolojik, kültürel asimilasyon, kültürel çözülme gibi sosyolojik, gelir veya vergi adaletsizliği, istihdam sorunları gibi ekonomik, adaletsizlik, cinsiyet eşitsizliği gibi hukuksal sorunlarını aşabilmek oldukça sistemli ve planlı bir eğitim yapılanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu karmaşık toplumsal sorunların çözümü için, bireysel ve toplumsal akıl arasında, etiğin evrensel değerlerinden oluşan bir köprü kurarak, 'devlet, birey, sivil toplum' üçgeninde, insan hakları ve onuruna dayalı' bir eğitim felsefesi geliştirilmelidir. Evrensel etik, demokratik, laik değerlerle oluşturulmuş bir eğitim sistemi, hukuk devletinin varlığını da güçlendirecektir. Ancak bu yolla hukuk sistemi, norm hukukundan çıkarılarak, içselleştirilmiş bir hukuka dönüştürülebilecektir. Hukuk devletinin temeli olan 'birey' in yetiştirilmesinde öncelikle hükümetlere göre değişmeyen bir eğitim felsefesi ve milli politikalar belirlenmelidir. Eğitim sistemi bilimsel veriler ışığında, çağın ve ülkenin gereksinimleri doğrultusunda düzenlenmelidir. Bu amaçla ilk olarak, 'hukuk devleti, birey, insanı, doğru yetiştirmek' kavramlarının, daha sonra 'etik, demokratik, laik temelli eğitim felsefesi ve eğitim sistemi' nin önemi tartışmaksızın kabul edilmelidir. Temeli bu evrensel değerlere dayanmayan bir eğitim sisteminin, çocuk ve ergen dünyasını aynı zamanda geleceğimizi nasıl tehdit ettiği gözden kaçırılmamalıdır. 'Etik, demokratik, laik' kavramları üçgeninde geliştirilen ilkesel değerlerin, eğitimin tüm kurumları ve bireyleri tarafından benimsenmesi ve uygulanmasının, dolayısıyla hizmet alanlar ve verenler açısından eğitim hukukunun öneminin, 'yeni bir neslin yaratılmasındaki ve güçlü bir hukuk devletinin geliştirilmesindeki' önemi artık görülmelidir.

Öneriler

Eğitim Sistemi açısından: Devlet kurumları belirli temel ilkelere, değerler ve amaçlar, üzerine inşa edilmektedir. Eğitim örgütleri için de aynı koşullar geçerlidir. Bu nedenle kısa, orta ve uzun vadeli amaçların belirlenmesinden önce, hükümetler değişse de kendisi de-

ğişmeyen eğitim felsefemizin belirlenmesiyle işe başlanması yerinde olacaktır. Bu noktada bilimsel verilerden hareket edilmeli, ülke istatistikleri ve var olan ülke koşulları göz önüne alınarak eğitim politikaları saptanmalıdır. Eğitime ilişkin geliştirilecek etik, demokratik ilkeler ve kurallar uzun soluklu bu süreçte, tüm sistemi kapsayacak şekilde iyi düşünülmelidir. Eğitim sisteminin gücünün, bu kuralların nesnel uygulanaşına bağlı olacağı unutulmamalıdır. Bu nedenle eğitim hukukuna özen gösterilmelidir. Eğitim hukukuna ilişkin alanyazında araştırmaların artırılması, eğitime taraf olanların algı ve beklentilerinin belirlenmesi önemli olacaktır.

Eğitim Görevlileri açısından: Eğitimin tüm çalışanlarının evrensel ahlaki kuralları, demokratik ve laik değerleri içselleştirmesi, 'doğruluğun' ölçütü üzerinde genel bir düşünme ve davranma içinde ortak hareket etmesi gerekmektedir. Felsefi, mesleki etik ve hukuk kurallarına uygun, iş ve işlemlerin yerine getirmesi son derecede önemlidir. Eğitim görevlileri arasındaki 'doğru davranış' la ilgili ortak tutum, belirsiz, eşsiz ve değişken durum ya da sorunlar karşısında, nasıl davranılacağına ilişkin karar vermeyi kolaylaştıracaktır.

Eğitimden Faydalananlar açısından: Öncelikle öğrenciler başta olmak üzere veliler ve diğer toplum üyeleri için; ahlaki, siyasi, hukuki eylemleri, 'insan onuru, herkes için iyiyi isteme, insani temel haklar' gibi 'evrensel ilke ve değerlerle değerlendirmesini sağlayacak epistemolojik ve aksiyolojik bilgilerin verildiği ve kişisel etik değerlerin geliştirildiği eğitimlerin planlanması gerekmektedir. Geldiğimiz nokta, okul eğitimi kadar Halk Eğitimi'nin de ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bireyin eylemi değerlendirme yeterliliğinin, rastlantıya ya da genel kabul görmüş yasaklara, deneyimlere veya kültüre bırakılması, ahlaki göreliliği artıracaktır. Oysa felsefi etik ilke ve değerlerin bir bütün olduğunun kavratılması, düşünme ve etik eğitiminin birlikte sunulması, 'ortak bilincin' geliştirilmesini sağlayacaktır. Bu alanda okullarda hukukun temeli olarak felsefi etik ilke ve değerlerin kazandırılmaya çalışıldığı, zorunlu 'Ahlak Eğitimi, Hukuk ve Vatandaşlık' gibi dersler konulmalıdır. 'Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi' dersi yerine, seçmeli 'Dinler Tarihi' ya da 'Din Bilgisi' gibi dinleri tanıtan dersler, yine isteğe bağlı seçilebilecek 'İslam Bilgisi', 'İslam Tarihi' gibi İslamiyet dinini ya da diğer herhangi bir dini öğreten dersler getirilmelidir. Unutulmalıdır ki, Demokratik, Laik, Hukuk Devleti, etik değerlere önem veren bireyler gerektirir.

Aynı zamanda eğitim hizmeti verenlerin ya da hizmetten faydalananların, sistem içinde hukuka uygun olmayan iş ve işlemlerle karşılaşmaları durumunda savunulması için, eğitim hukuku alanında uzmanlaşmış avukatlara ihtiyaç vardır. Hatta eğitim sisteminde yeni düzenlemeler yapan yönetmeliklerin, Uluslararası Sözleşmelere, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne, Anayasa'ya, 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na (1924),1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'na (1973), 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'na (1965), 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'na (1961), 652 sayılı MEB Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'ye (2011), 5580 sayılı Özel Eğitim Kurumları Kanunu'na (2007), 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu'na (1981) uygunlukları hem eğitimcilerin hem de hukukçuların takibinde olmalıdır. Eğitim Hukuku gibi alan derslerinin de Hukuk ve Eğitim Fakültelerinde okutulması sorunun çözümünde etkili olacaktır.

Kaynakça

- Akyüz Yahya, Türk Eğitim Tarihi, Alfa Yayınları, İstanbul 2001, 8. Baskı, s. 23
- Aslan Ahmet, Felsefeye Giriş, Adres Yayınları,,Ankara 2013, 16. Baskı, s 118-120.
- Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu, Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011, 11. Baskı s
- Atay Ender Ethem, 'İnsan Haklarının Gerçekleştirilme Şartı Olarak Hukuk Devleti', Polis Dergisi, 2003, Sayı: 36. http://www.egm.gov.tr/egitim/dergi/eski_sayilar/index/htm. adresinden 25.11.2016 erişim tarihinde alınmıştır.
- Aydın İnyet, Eğitim ve Öğretimde Etik. Ankara 2016, Pegem A Yayıncılık. 8. Baskı.
- Barr, Norman, Modern Siyaset Teorisi, çev. Mustafa Erdoğan ve Yusuf Şahin, Liberte Yayınları, Ankara 2004, 2. Basım, ss 304-306
- Başaran İbrahim Ethem, Eğitim Bilimine Giriş, Ekinoks Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2007, s.31
- Bilhan Saffet, "Eğitim Felsefesi" Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, No:164 Ankara 1991
- Billington Ray, Felsefeyi Yaşamak. (Çev. A. Yılmaz). Ayrıntı Yayınları,,İstanbul 2011 2. Baskı, s 393.
- Bottomore T. B., Toplum Bilim. Çev. Ü. Oskay. Ankara 1984: Beta Yayınevi, s 320.
- Çalık Temel, Sezgin,,Feriudun "Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim", Kastamonu Eğitim Dergisi, Mart 2005, Cilt 13, No 1, s. 61
- Çubukçu Zühal, Eker Özenbaş, Demet Çetintaş Nilüfer, Satı Derya, Yazlık Şeker, Ümit 'Yönetici, Öğretmen, Öğrenci ve Veli Gözünde Öğretmenin Sahip Olması Gereken Değerler', Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi, Ankara 2012, Cilt: 2, Sayı: 1
- Çotuksöken Betül, "Felsefe Açısından Etik: Tanımlar- Sınırlar", Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi, Ankara 2003, Sayı 423, s. 13.

- Değirmenci Nigar, Kaya Büşra, "2014 Başkanlık Seçim Sürecinde Gençlerde Siyasal Güven ve Sinizm". *Toplum ve Demokrasi Dergisi*.2015, Ocak-Aralık, s.109.
- Demirci Fatih, "1982 Anayasasında Demokratik Devlet İlkesi: Kavramsal ve Yapısal Bir Analiz Denemesi" *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ankara 2008, C. XII, Y. 2008, S. 1-2
- Demiralp Yekta, 'Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500)'.Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1997.
- Demirel Özcan, Eğitim Sözlüğü, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2001, s.42
- Demirel Özcan, Öğretim İlke ve Yöntemleri Öğretme Sanatı, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2015, 21. Baskı, s.6
- Demirkol Murat, "İslam Ahlak Felsefesinde Erdem Kavramı". *International Journal of Science Culture and Sport*. Yıl 2014, Haziran Sayısı, s 266-283. <http://www.icsjournal.com/> adresinden 26.09.2016 tarihinde alınmıştır.
- Efendioğlu Yılmaz, 'Hukuk Hukukun Üstünlüğü', *Hukuk Devleti, Ankara Barosu Dergisi*, Ankara 2001, Sf:29 A.
- Erat Veysel, "Türkiye'de Cumhurbaşkanının Halk Tarafından Seçilmesinin Hükümet Sistemi Üzerine Etkileri", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Açık Dergi Sistemleri 2015, C. 13, S. 25, ss. 325-355.
- Erdoğan Mustafa, *Anayasal Demokrasi*, Ankara 2010, Siyasal Kitapevi, 8. Baskı , s.241.
- Erkan Hüsnü, *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, ab.org.tr/ab06/bildiri/236.do, adresinden 10.09.2016 erişim tarihinde alınmıştır.
- Erkılıç Turan A., 'Felsefi Akımlar ve Eğitim Felsefesi Akımları', Boyacı, A. (Editör) *Eğitim Sosyolojisi ve Felsefesi*, Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Yayını, No: 973, Eskişehir 2008, s.3
- Eroğlu Ayşe, "Henri Bergson'da Bilinç Sezgi İlişkisi", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2012, Sayı 27, ss.81-102
- Fletcher George P., *Basic Concepts of Legal Thought*, Oxford University Press, New York, s.12.
- Gökçe Feyyat, 'Öğretmen ve Velilerin, Öğrencilerin Okulda Geçirdikleri Zaman, Ders ve Dinlenme Süreleri ile Tatiller ve Okul Dönemleri Konusundaki Görüşleri', *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, Ankara 2012, Güz/12(4), ss 2541-2560
- Gutek, Gerald I. *Eğitimde Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar*. Çeviri: Doç Dr. Nesrin Kale. Ankara 2014, Ütopya Yayınevi, 3. Baskı,
- Güneş, Bilal, "Paradigma Kavramı Işığında Bilimsel Devrimlerin Yapısı ve Bilim Sa-vaşları". *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Ankara, 2003 Cilt:1, Sayı:1, s.26-31
- Hewlett Nick, "Democracy: Liberal and Direct ", Editors: Gary Browning, Abigail Halcli and Frank Webster, *Understanding Contemporary Society: Theories of the Present*, Sage Publications, London 2000, ss.165-177.
- Kağıtçıbaşı Çiğdem, *Yeni İnsan ve İnsanlar*, Evrim Yayınevi, İstanbul 1999, (10. Baskı).s. 37

- Kaya, Yahya K. Eğitim Yönetimi Kuram ve Türkiye'deki Uygulama, Bilim Yayıncılık. Ankara 1999, 7. Baskı,
- Kaya Yalçın, Köy Enstitüleri "Antigone'den Mızraklı İlmihal'e. Tıglat Matbaacılık, İstanbul 2001, Cilt 2, ss 199, 201, 206, 208.
- Kuçuradi İoanna, "Etik ve Etikler", *Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi*, Ankara 2003, Sayı 423, s 7.
- Kuçuradi İoanna, "Felsefe ve Etik". Yunus Aran Birlikteliği Konferansı, İstanbul 2004, <http://www.yunusaran.org/felsefe-ve-etik>, adresinden 26.09.2016 erişim tarihinde alınmıştır.
- Küçük Adnan, Hukuk Devleti Kavramı ve Anayasa Mahkemesi Kararlarında Hukuk Devleti, Bir Hukuk Devleti Hukuki Bir Ülke Siyasi Bir İdeal, Adres Yayınları, Ankara 2008, s.352 .
- Marşap Akın, "E-Eğitim Yönetişim Sisteminde Küresel Etik İlkeler". [Ab.org.tr/ab06/sunum/112.ppt](http://ab.org.tr/ab06/sunum/112.ppt). adresinden 26.09.2016 erişim tarihinde alınmıştır.
- Oktay Ayla, "21.Yüzyılın İnsanı Yetiştirmek", Yıldız Teknik Üniversitesi Etkili Öğretmen Etkili Çocuk Sempozyumu, İstanbul 2016.
- Ortaş İbrahim, "Ülkemizin kaçırdığı en büyük eğitim projesi: Köy enstitüleri", *Pivolka* 2005,Yıl: 4 Sayı:17, ss. 3- 5, www.elyadal.org adresinden 06.09.2016 erişim tarihinde alınmıştır.
- Öktem Ülker, "Kant Ahlakı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, Cilt: 18, Ankara 2007, ss. 11-22, dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/34/922/11498.pdf, 15.10.2016 tarihinde alınmıştır.
- Özkan Gürsel, 'Anayasa Mahkemesine Göre Hukuk Devletinin Anlamı Ve Yargının Konumu', *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi (TAAD)*, Nisan 2010, Sayı: 1
- Özkök Gülriz, İnsan Hakları Bakımından Adalet Teorileri: John Rawls, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi, İstanbul Barosu Yayını, İstanbul 2002, s.36-37.
- Rousseau Jean Jack, Toplum Sözleşmesi (çev. Vedat Günyol), İstanbul 2016, 15. Baskı, s.6.
- Sağlam Mustafa, Özüdoğru, Fatma, Çıray, Funda "Avrupa Birliği Eğitim Politikaları ve Türk Eğitim Sistemine Etkileri", *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, Aralık 2011, Cilt VIII, Sayı:1, s.91
- Sancar Mithat, Devlet Akı Kıskaçında Hukuk Devleti, İletişim Yayını, İstanbul 2000, s 62
- Sarıgöz Okan, "Bilgi Toplumunun Eleştirisi ve Türkiye'de Modern Eğitimin Gerçekleştiremedikleri", *Electronic Journal of Vocational Colleges*, Mayıs 2012, s.78
- Satıcı Murat, "Teori ve Pratik Arasında Aristoteles Üzerine". Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar, Yıl 2013 Temmuz, Sayı 6 (2), s.19-50
- Savaş Büyükkaragöz, Demokrasi Eğitimi, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara 1990, s.44
- Sönmez Veysel, Eğitim Felsefesi, Anı Yayıncılık, Ankara 2012, 11. Baskı.
- Şahin İdris, "Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi", *e-Journal of New World Sciences Academy*

- 2009, Volume: 4, Number: 4, Article Number: 1C0100, www.acarindex.com adresinden 20.09.2016 erişim tarihinde alınmıştır.
- Tuzcu Gökhan, Avrupa Birliği Geçiş Sürecinde Türk Eğitiminin Planlanması. *Milli Eğitim Dergisi*, Ankara 2002, ss.155-156
- Tokol, Aysen, Alper, Yusuf Sosyal Politika, Dora Yayıncılık, 5. Baskı, Bursa 2014, ss. 49-51
- Ulughtekin, Sevda, Hükümlü Çocuk ve Yeniden Toplumsallaşma, Bizim Büro Basımevi, Ankara 1991, s 40-47
- Uygur Gülriz, " Adalet ve Hukuk Devleti", *A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, Yıl 2004.
- Wittengenstein, Ludwig Felsefi Soruşturmalar, çev. Haluk Barışcan, Metis Yayınları, İstanbul (2014), ss. 20-32.
- Yaka Aydın, Eğitim Bilimine Giriş: Eğitimin Felsefi Temelleri. İzmir 2006, Dinazor Kitabevi. 1. Baskı, s. 78
- Yayla, Ahmet "Eğitim Kavramının Etik Açısından Analizi" Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, Van 2005, Cilt:II, Sayı:1 <http://efdergi.yyu.edu.tr>, adresinden, 10.09.2016 erişim tarihinde alınmıştır.
- Yavuz Yaşar, Eğitim Bilimine Giriş, Dinozor Kitabevi, İzmir 2006, s.29
- Yılmaz Levent, "Demokrasi Eğitimi Liberal ve Toplumcu Açısından (Sesli) Düşünmek", Uluslararası Demokrasi Eğitimi Sempozyumu. Çanakkale 2004, www.deu.edu.tr/userweb/levent.yilmaz/dosyalar/demokrasiegitimi.pdf adresinden 25.11.2016 erişim tarihinde alınmıştır.
- Zengingönül Oğul, "Nedir Bu Küreselleşme? Kaçabilir miyiz? Kullanabilir miyiz?", Siyasa, Yıl:1, Sayı:1, Bahar 2005, ss. 87-89
- Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, <http://www.tdk.gov.tr/index> adresinden 10.09.2016 erişim tarihinde alınmıştır.
- 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm>, adresinden 02.11.2016 erişim tarihinde alınmıştır.
- İnsan Hakları Evrensel Beyanname, https://www.unicef.org/turkey/udhr/_gi17.html adresinden 02.11.2016 erişim tarihinde alınmıştır.
- 1739 Milli Eğitim Temel Kanunu, http://mevzuat.meb.gov.tr/html/temkanun_0/temelkanun_0.html, adresinden 02.11.2016 erişim tarihinde alınmıştır.
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, http://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf, adresinden 25.11.2016 erişim tarihinde alınmıştır.
- Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, https://www.unicef.org/turkey/crc/_cr23d.html adresinden 25.11.2016 erişim tarihinde alınmıştır.
- Türkiye İstatistik Kurumu, <http://www.tuik.gov.tr/> adresinden 09.09.2016 erişim tarihinde alınmıştır.